© Editura MITROPOLIA OLTENIEI
Str. Mitropolit Firmilian, nr. 3
Craiova - Dolj
Tel./Fax: 0251-533246

Redactori: Pr. Sever Negrescu,
Pr. drd. Nicolae Răzvan Stan
Tehnoredactor & Copertă: Valentin Corneanu
Corectură: Corina Ungureanu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TEODOR, EPISCOP DE ANDIDA
Comentariu liturgic / Teodor, episcop de Andida; pref.: episcop Vasile Coman. - Craiova: Editura Mitropolia Olteniei, 2006
ISBN (10) 973-7763-21-1;
ISBN (13) 978-973-7763-21-1

I. Coman, Vasile (pref.)

264:281.95

Tipărită la **Tipografia Eparhială – Craiova**
Director: Florin Pârşcoveanu
(Tel./Fax: 0251/463087, Tel.: 0788240992
email: office_tipografia@m-ol.ro)

TEODOR
Episcop de Andida

COMENTARIU LITURGIC

Traducere şi prezentare de
Pr. Prof. Nic. Petrescu
Prefață de Episcop Vasile Coman

Tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Olteniei

Editura MITROPOLIA OLTENIEI

PREFAȚĂ

Însemnătatea Sfintei Liturghii în viața credincioșilor

În Studiul nostru *Coordonate ale vieții creștine în Sfânta Liturghie*[1] am expus câteva principii morale ale vieții creștine așa cum se oglindesc în Sf. Liturghie. Viața creștină are în lumina cultului un caracter teandric. Ea se desfășoară într-o împletire a efortului nostru cu harul divin, încât creștinul devine un colaborator și împreună-lucrător al lui Dumnezeu (*I Corinteni*, III, 9).

Sfânta Liturghie determină stilul vieții creștine și face să răsară virtuțile care îl fac pe credincios integru, capabil să se dăruiască pentru binele semenilor. În chip deosebit am stăruit asupra caracterului comunitar al vieții creștine ca efect al comuniunii credinciosului cu Dumnezeu și cu semenii, realizată prin Sfânta Liturghie.

În studiul nostru am pus față în față viața credincioșilor cu Sfânta Liturghie, ca două entități deosebite, care se pot oglindi una în

[1] Cf. „Mitropolia Banatului", nr. 1-3/1968, pp. 30-39.

alta, fără să stăruim îndeajuns asupra legăturii intrinseci dintre ele, fără să arătăm că Liturghia este izvorul principal şi artera prin care se întreţine viaţa creştină. Într-adevăr, în Liturghie este locul cel mai înalt al vieţii şi spiritualităţii creştine, „muntele cel înalt şi sfânt", în care suntem împreună cu Dumnezeu.

Pentru aceea, în rândurile ce urmează încercăm să aprofundăm legătura dintre Liturghie şi viaţa creştină, precum şi modul în care prin Liturghie se dăruieşte credinciosului puterea de a trăi cu Dumnezeu şi se împărtăşeşte, împreună cu învăţătura de credinţă şi de îndrumare morală, „apa cea vie" a harului divin.

Înainte de a intra în tratarea temei, socotim necesar să ne referim la evenimentul biblic al călătoriei celor doi ucenici în ziua Învierii cu Iisus Hristos, de la Ierusalim la Emaus, redat de Sf. Evanghelist Luca (XXIV, 13-33).

Această călătorie are, fără îndoială, un caracter istoric. Ea este descrisă de un martor al ei. Ea are însă şi un caracter simbolic, profetic, nu departe de mesajul pe care îl transmite Liturghia credincioşilor. De altfel, cele cuprinse în Scriptură nu se limitează la un timp sau un număr oarecare de suflete, ci privesc pe toţi cei ce caută, într-un fel sau

altul, pe Hristos şi cărora El le oferă diferite prilejuri de a-L cunoaşte şi de a trăi cu El.

Evanghelistul Luca descrie etapele sufleteşti şi treptele cunoaşterii lui Iisus Hristos în drumul lor de la Ierusalim la Emaus. La început ei erau „trişti", pentru că nu ştiau despre Iisus decât că a fost prins şi răstignit. Pentru ei Iisus era departe. Tot ceea ce ştiau despre El erau fapte din trecut, care se încheiau cu răstignirea şi cu moartea pe cruce. Apoi au devenit „uimiţi" după cele auzite de la femeile mironosiţe şi de la apostoli că este viu, dar încă nu-L văzuseră; inima lor era „arzând" când călătorul care mergea cu ei, pe care îl vedeau şi îl auzeau, le tâlcuia din Scripturi despre Mesia cel aşteptat.

În sfârşit, ochii lor *s-au deschis* şi *L-au cunoscut*, mai bine-zis L-au recunoscut atunci când a frânt şi a binecuvântat pâinea. Cunoaşterea şi încredinţarea că El este cu adevărat viu şi prezent cu ei a avut o aşa de mare înrâurire asupra lor, încât au mers în grabă la apostoli şi le-au spus că au văzut pe Domnul şi au călătorit cu El. De atunci au devenit vestitori şi mărturisitori ai lui Hristos.

Am folosit pericopa biblică de la Luca drept început al consideraţiilor noastre, chiar dacă frângerea şi binecuvântarea pâinii în ziua

Învierii nu poate fi socotită drept prima Liturghie săvârşită de apostoli – aşa cum remarcă anumiţi comentatori –, totuşi ea are multe asemănări cu ceea ce se petrece în sufletul credincioşilor când participă la Sfânta Liturghie. Ei vin la biserică să-L cunoască pe Hristos, să se întâlnească în chip tainic cu El, să asculte învăţătura Evangheliei şi mai ales să se unească cu El în Taina Euharistiei. În Sfânta Liturghie apare duhovniceşte însuşi Iisus, care vorbeşte tainic credincioşilor, face minuni, moare şi învie, aşa precum făcea când umbla în Ţara Sfântă, însoţit de ucenici. Sfânta Liturghie este pentru creştinul ortodox „o sfântă comuniune cu Dumnezeu", o „viaţă în Hristos".

„Ultimul scop al cultului ortodox, spune un cercetător, nu este doar o simplă influenţă morală sau o acţiune de îndrumare, ci unirea tainică cu Dumnezeu, sfinţirea vieţii de pe pământ, a sufletului şi a trupului, a întregii creaţii"[2].

Este demn de observat că, în ultima vreme, cultul ortodox, în general, şi Sfânta Liturghie, în special, se bucură de o deosebită

[2] Karl Fritz, *Die Stimme der Ostkirche*, cf. Arhim. Elie Mastroghianopoulos, *Nostalgia Ortodoxiei*, în „Mitropolia Banatului", nr. 10-12/1974, p. 636.

atenţie şi preţuire a cercetătorilor protestanţi şi romano-catolici. Amintim aici doar câteva nume: E. Seeberg, care a ţinut în anul 1935, în Berlin, o serie de conferinţe despre Biserica Răsăriteană; Friederich Heiler a scris o monumentală lucrare intitulată *Urkirche und Östkirche*; E. Benz din Marburg a publicat, în 1950, lucrarea *Kirche und Kosmos*, şi Karl Tritz, cu lucrarea amintită, publicată în Stuttgart, în 1950.

Dintre romano-catolici, amintim pe teologul Wunderle din Würzburg, care a ţinut, în 1939, o săptămână de prelegeri despre învăţătura şi cultul ortodox; pe I. Tyciak cu lucrarea sa: *Die Liturgie als Quele Östlicher Frömmigkeit*, Freiburg im Breisgau, 1937; Kirhhoff, de la renumita mănăstire benedictină Maria Laach, precum şi pe francezul Louis Boujer, care a publicat în revista „Dieu Vivant" studiul judicios: *Catolicii apuseni şi liturghia bizantină*[3].

După toţi aceşti cercetători şi după cum o preţuieşte creştinul ortodox, Liturghia este o „teofonie sfântă", o expresie a Revelaţiei dumnezeieşti, un izvor al harului, în care se

[3] Cf. Elie Mastroghianopoulos, în „Mitropolia Banatului", nr. 10-12/1974, pp. 626-643, şi nr. 3-6/1975, pp. 159-176.

întâlnesc cele cereşti cu cele pământeşti, Dumnezeu cu fiii Săi. Ea este, după expresia lui Sergiu Bulgakov, „cerul pe pământ". S-ar putea asemăna Liturghia cu scara minunată pe care a văzut-o la Betel patriarhul Iacov în vis, pe care coborau şi urcau îngerii lui Dumnezeu, sau cu fântâna lui Iacov, lângă care femeia samarineancă, ce nu ştia altceva despre Dumnezeu decât că, în această privinţă, este o ceartă între evrei şi samariteni, s-a întâlnit cu Iisus, de la care a primit „apa cea vie" şi a ajuns să cunoască marele adevăr religios, că Dumnezeu este Duh şi „cei ce se închină lui se cade să se închine în duh şi în adevăr" (Ioan IV, 24).

În decursul acestei revelaţii, manifestată prin cuvinte, prin simboluri, prin imne şi icoane sfinte, sufletul credinciosului trece printr-o mare gamă de trăire spirituală: fior sfânt, uimire, nădejde, iubire, aşteptând cu inima arzândă clipa întâlnirii şi comuniunii cu Hristos în Taina Cuminecării, în faţa căreia exclamă cu toată convingerea: „Cred, Doamne, şi mărturisesc că Tu eşti cu adevărat Hristos, Fiul lui Dumnezeu celui viu, Care ai venit în lume să mântuieşti pe cei păcătoşi, dintre care cel dintâi sunt eu. Încă cred că acesta este însuşi preacurat Trupul Tău şi acesta este însuşi scump Sângele Tău ... care se dă mie spre

iertarea păcatelor şi spre viaţă de veci".

Credinciosul pleacă de la Sfânta Liturghie cu convingerea nezdruncinată că s-a întâlnit şi s-a unit cu Hristos, că este un purtător de Hristos, un „hristofor", străduindu-se să păstreze acest scump odor cu mare cinste şi să devină un mărturisitor al Lui.

De altfel, aproape în centrul Liturghiei, este momentul numit „sărutarea păcii", în care slujitorii altarului se îmbrăţişează şi zic unii altora: „Hristos în mijlocul nostru – Este şi va fi"[4].

La sfârşitul Liturghiei, după cuminecarea credincioşilor, preotul îi binecuvintează rostind cuvintele: „Mântuieşte, Doamne, poporul Tău şi binecuvântează moştenirea Ta" (Ps. XXVII, 12).

La auzul acestor cuvinte, întreaga biserică răspunde, cântând: „Văzut-am lumina cea adevărată, primit-am Duhul cel ceresc, aflat-am credinţa cea adevărată, nedespărţitei Sfintei Treimi închinându-ne, că aceasta ne-a mântuit pe noi".

Răspunsul credincioşilor indică convingerea cu care pleacă de la Liturghie şi arată darurile pe

[4] În primele veacuri ale creştinismului, în acest moment liturgic îşi dădeau sărutarea păcii toţi credincioşii din biserică, bărbaţii cu bărbaţi şi femeile între ele, rostind cuvintele: „Hristos în mijlocul nostru – Este şi va fi acum şi totdeauna".

care le primesc, făcând din însăşi viaţa lor o slujbă de preamărire a lui Dumnezeu.

Prin credinţă îl vedem pe însuşi Hristos, care a spus despre Sine: „Eu sunt lumina lumii; cel ce îmi urmează Mie nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieţii" (Ioan VIII, 12); prin credinţă cunoaştem şi primim adevărul mântuitor al Evangheliei, prin credinţă primim pe Duhul Sfânt, sfinţitorul vieţii; prin credinţă trăim în comuniune cu toţi credincioşii şi ne închinăm Sfintei Treimi, Care ne-a mântuit.

Credincioşii se întorc astfel bucuroşi şi înnoiţi sufleteşte de la o astfel de întâlnire minunată cu Dumnezeu. De acum ei sunt numiţi „moştenire" a lui Dumnezeu, câştigaţi prin jertfa de pe cruce a Mântuitorului, a cărei continuare nesângeroasă se împlineşte tainic în Sfânta Liturghie. În decursul Sfintei Liturghii, evenimentele iconomiei divine apar cronologic, aşa cum s-au petrecut în viaţa Mântuitorului. La început se înfăţişează, prin cuvinte şi simboluri, întruparea Mântuitorului, cum sunt de pildă actele liturgice de la proscomidie şi imnul îngeresc de la începutul Liturghiei: „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu, şi pe pământ pace, întru oameni bună voire". În acest moment, credinciosul se

simte părtaş şi prezent duhovniceşte la minunea întrupării, sau, mai degrabă spus, Iisus Hristos se întrupează în inima credinciosului. Ieşirea la propovăduire a lui Iisus este simbolizată prin ieşirea cu Evanghelia la vohodul mic; după care se înfăţişează pe rând vestirea patimilor, intrarea în Ierusalim, Cina cea de Taină, Răstignirea, îngroparea, Învierea, Înălţarea la cer, Pogorârea Sfântului Duh. Dar toate acestea sunt trăite în prezent. Liturghia nu este un memorial, ci o realitate vie. Se poate vorbi de o prezenţă, de o lucrare a Sfântului Duh, precum vorbim despre o prezenţă reală a lui Hristos şi de o continuă epifanie a Sfintei Treimi[5]. Pe lângă retrăirea cronologică a momentelor principale din iconomia mântuirii – Întruparea, Jertfa şi Învierea – transmise cu fidelitate în jertfa şi Taina Euharistiei, Liturghia face cunoscut credincioşilor taina cea mare a Sfintei Treimi, unitatea lui Dumnezeu după fiinţă şi treimea persoanelor, arătând lucrarea fiecăreia în opera de creare şi mântuire a lumii. Concomitent cu revelaţia

[5] *Temoignage et spiritualité liturgique,* Temă dezbătută în şedinţa Comisiei de Misiune şi Evanghelizare de la Ecimiadzin în septembrie 1975, cf. „Contacts", nr. 4/1975, p. 427.

Sfintei Treimi, credinciosul este chemat să se ridice pe treptele desăvârşirii morale, să treacă de la starea de „chip al lui Dumnezeu" la starea de „asemănare" cu Dumnezeu.

Liturghia ne apare astfel ca un minunat „laborator", în care se lucrează restaurarea credinciosului. Pentru aceea în decursul Liturghiei întâlnim chemări, treziri, vestiri, care ne fac să fim atenţi la cele ce se întâmplă în momentele principale. De pildă, la început, diaconul zice: „Cu pace Domnului să ne rugăm". Ceva mai târziu auzim: „înţelepciune, drepţi, să ascultăm Sfânta Evanghelie".

Aproape de momentul culminant se rostesc cuvintele: „Sus să avem inimile", iar chemarea la împărtăşire are următoarea rostire: „Cu frica lui Dumnezeu, cu credinţă şi cu dragoste să vă apropiaţi".

Deosebit de chemarea spre înălţimi spirituale, în Liturghie se comunică membrilor Bisericii comuniunea cu sfinţii, cu îngerii, se invocă asupra lor darul şi binecuvântarea lui Dumnezeu, ca de pildă: „Darul Domnului nostru Iisus Hristos, dragostea lui Dumnezeu-Tatăl şi împărtăşirea Sfântului Duh să fie cu voi cu toţi" etc.

Numele lui Dumnezeu este întâlnit mereu în Liturghie. Lui îi adresăm cererile şi

mulţumirile, pe El îl preamărim. Îl mărturisim unul în fiinţă şi întreit în persoane.

Înainte de citirea Apostolului şi a Evangheliei, toţi membrii Bisericii cântă imnul „Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pe noi".

Cerurile pare că se deschid şi noi intrăm în împărăţia lui Dumnezeu, Cel întreit sfânt, în împărăţia lui Dumnezeu Tatăl, Fiul şi Sf. Duh, a cărui milă este bogată şi nemăsurată.

Prima persoană a Sfintei Treimi este numită Dumnezeu, pentru că El este începutul şi stăpânul a toate. Fiul este numit „tare", căci e braţ al Tatălui şi biruitor al morţii. Sf. Apostol Pavel spune: „Noi propovăduim pe Hristos cel răstignit... puterea şi înţelepciunea lui Dumnezeu" (I Corinteni I, 23-24). Iar Duhul Sfânt este numit „fără de moarte", căci El este pururea viu şi făcător de viaţă.

Dar, deşi zicem „Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte", nu continuăm a zice: „miluiţi-ne pe noi", cum ar cere legile gramaticii, ci zicem: „miluieşte-ne pe noi", fiindcă unul este Dumnezeu. Tot în imnul acesta spunem: „sfinte", cu referire la fiinţa lui Dumnezeu, „căci cu adevărat unul singur este sfânt, sfânt prin firea Sa; iar noi chiar dacă suntem sfinţi, nu suntem de la

natură, ci prin participarea la sfințenie, prin exercițiu şi prin rugăciune" (Sf. Chiril al Ierusalimului).

Sfințenia este un dar dumnezeiesc care se dă în chip vizibil credincioşilor prin Sfintele Taine: a Botezului, a Ungerii cu Sfântul Mir, a Euharistiei, pentru săvârşirea cărora este necesară Sfânta Taină a Hirotoniei, celor anume pregătiți.

În Liturghie se arată strălucirea supranaturală a măreției dumnezeieşti şi a sfințeniei, prin simboluri sensibile[6]. În Liturghie sunt şi alte momente în care preamărim şi mărturisim Sfânta Treime, taină necuprinsă şi neajunsă de mintea omenească. Am putea numi întreaga Liturghie o doxologie a lui Dumnezeu, spre iubirea Căruia suntem chemați, precum sunt mădularele unui organism legate între ele prin țesuturi. La îndemnul: „Să ne iubim unii pe alții, ca într-un gând să-L mărturisim", toți credincioşii cântă: „Pe Tatăl, pe Fiul şi pe Sfântul Duh, Treimea cea de o ființă şi nedespărțită", iar ceva mai târziu se cântă imnul serafimic: „Sfânt, Sfânt, Sfânt e Domnul Savaot, plin este cerul şi

[6] A se vedea despre aceasta: N. Cabasila, *Viața în Hristos*, trad. rom. de Pr. Teodor Bodogae.

pământul de mărirea Lui".

Viața creştinilor este aşezată sub grija şi ocrotirea Sfintei Treimi, de la care şi prin care sunt toate. De aceea, în Ortodoxie, una din cele mai frecvente rugăciuni, rostită şi cântată de credincioşi, se adresează Sfintei Treimi: „Nădejdea mea este Tatăl, scăparea mea este Fiul, acoperământul meu este Duhul Sfânt, Treime Sfântă, slavă Ție".

Credinciosul ortodox se minunează văzând cerul înstelat, dar nu adresează rugăciuni stelelor, nu se roagă pietrelor, oricât de strălucitoare ar fi, nici munților, nici naturii, cu toată imensitatea lor. Toate acestea sunt creaturi ale aceluiaşi Ziditor, pe Care îl laudă toată făptura şi Căruia se închină toate puterile cereşti şi pământeşti. Liturghia ortodoxă aşează tot cosmosul sub purtarea de grijă a lui Dumnezeu.

Deşi Liturghia ne îndreaptă spre slava cea negrăită şi neajunsă a dumnezeirii, căreia credincioşii şi îngerii îi aduc doxologie, totuşi ea nu e lipsită de elementul uman, de dragostea lui Dumnezeu, care coboară la noi, se întrupează, se jertfeşte şi se dă pe Sine ca hrană pentru viața cea veşnică.

Liturghia este viața în Hristos. „El împlineşte pentru noi necurmat această

slujire", precum spune N. Cabasila, cel mai de seamă tâlcuitor al ei, din sec. XV. Prin Liturghie, prin aşezarea Sfintei Taine a Euharistiei în Joia Mare, Hristos a ales calea slujirii necontenite pentru mântuirea credincioşilor. El este Cel ce aduce şi Cel ce se aduce pe Sine, sub forma pâinii şi a vinului. Cel ce jertfeşte şi Cel ce se jertfeşte pentru toţi fiii Bisericii. Asistăm mereu, în decursul Sfintei Liturghii, la o hristofanie, la o necontenită „deşertare" (kenoză) a lui Hristos Care vine la noi spre a se împărtăşi ca pâine cerească, după care Hristos devine al nostru şi noi ai Lui. El este, precum spune un tâlcuitor al Liturghiei, „prizonierul" care se roagă împreună cu credincioşii şi pentru ei.

„Liturghia este viaţă, lucrare prin care trăieşte şi se mântuieşte în Hristos, căpetenia întregului trup tainic"[7].

În decursul săvârşirii ei „se petrece un neîncetat schimb de viaţă divin-umană, schimb nemijlocit, tainic de Mântuitorul. Liturghia reprezintă, deci, o viaţă ce trăieşte în veci, o jertfă neîncetat lucrătoare, legată nedespărţit

[7] Benedict Baur, O.S.B., *Werde Licht I Teil*, Freiburg im Breisgau, 1938, p. VII.

de persoana Mântuitorului"[8].

Ea poartă şi aduce pe Hristos în inima credincioşilor şi îndreaptă privirea spre eternitate, ca spre o „pregustare a paradisului", faţă de care şi vremea noastră şi oricare alta este un prezent[9].

În Sfânta Liturghie se aduce jertfa care este forma cea mai înaltă de cinstire a lui Dumnezeu. Cel ce se jertfeşte este însuşi Hristos „sfânt, fără de răutate, fără de pată, osebit de cei păcătoşi şi mai presus decât cerurile" (Evrei, VII, 26).

Despre folosul jertfei, Sf. Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului, spune: „Nu este ceva mai de folos nouă şi mai iubit de Dumnezeu, ca jertfa aceasta, pentru că este lucrarea Lui şi înnoirea oamenilor şi părtăşie a Lui cu noi"[10].

Deşi sufletul Liturghiei este jertfa

[8] Pr. P. Vintilescu, *Funcţiunea catehetică a Liturghiei*, în „Studii teologice" nr. 1-2/1949.

[9] Prof. Vasile Coman, *Coordonate ale vieţii creştine în Liturghie*, în „Mitropolia Banatului", nr. 1-3, 1968.

[10] *Tratat asupra tuturor dogmelor credinţei ortodoxe*, Bucureşti, 1865, p. 353. Pr. Prof. Ene Braniştе, *Însemnătatea Sfintei Liturghii pentru viaţa creştină*, în „Candela", publicaţie a Parohiei ortodoxe române din Suedia, an. I, nr. 3/1973, pp. 4-7.

nesângeroasă a Mântuitorului pentru mântuirea tuturor, ea nu se opreşte la jertfă, ci se prelungeşte în bucuria pascală, prin care Hristos devine centrul vieţii creştine în veac şi în veşnicie.

Prin Sfânta Liturghie creştinii au posibilitatea să fie în legătură permanentă cu Iisus Hristos, împlinindu-se astfel testamentul: „Iată, Eu cu voi sunt în toate zilele până la sfârşitul veacului" (Matei, XXVIII, 20), precum şi porunca de la Cina cea de Taină: „Aceasta să o faceţi întru pomenirea Mea" (Luca, XXII, 19).

Prin cuvântul Evangheliei Sale, prin puterea Sa dumnezeiască, prin Sfânta Euharistie, Hristos este în lume, fiind în acelaşi timp de-a dreapta Tatălui în ceruri.

„Cerul" şi „înălţarea la cer" nu au nicio semnificaţie spaţială. Cerul nu este un loc care se află undeva în spaţiul cosmic, ci este o stare de preamărire şi îndumnezeire a naturii credinciosului, care devine astfel neperceptibilă simţurilor. După voia Sa, Mântuitorul s-a arătat ucenicilor cu trupul transfigurat, dar perceptibil, ca să se convingă că El este cu adevărat. Transcendenţa prezenţei Sale nu pune limită prezenţei Sale cu credincioşii, înălţarea la cer nu înseamnă că Hristos s-a depărtat de lume.

„Venirea Sa" (Matei, XXIV, 30) nu înseamnă o venire din vreun oarecare loc din „ceriu pe pământ". Noi nu avem alte cuvinte să exprimăm modul de a face accesibil pe Hristos nouă. „Nu vom muri cu toţii, spune Sf. Apostol Pavel, dar toţi ne vom schimba, într-o clipă, la sunetul trâmbiţei" (I Corinteni, XV, 50).

Hristos este în lume prin Biserica pe care a întemeiat-o, al cărei cap este. Iar în centrul Bisericii este Euharistia, mod permanent prin care Hristos trăieşte în noi şi noi în El[11].

Între jertfa văzută şi sângeroasă de pe Golgota şi cea tainică din Sf. Liturghie nu este o deosebire esenţială. Unul şi acelaşi Hristos se jertfeşte în amândouă, numai că în una în chip văzut, în alta în chip nevăzut; în una în chip dureros, în alta fără durere. Amândouă sunt „o ardere de tot", pe care a adus-o Fiul lui Dumnezeu pentru mântuirea lumii. Aşa precum dintr-un foc viu şi văzut se continuă „o ardere de tot", pe care a adus-o Fiul lui Dumnezeu pentru mântuirea lumii. Aşa

[11] Sergiu Bulgakov, comentând textul de la Ioan, XIX, 34 într-un studiu dens publicat în „Contacts" nr. 3 pe 1975, intitulat: *Le saint Graal*, susţine prezenţa lui Hristos în lume nu numai în mod spiritual şi prin Sf. Euharistie, ci şi prin sângele curs din coasta străpunsă cu sulița, în Vinerea Mare, care a udat pământul (p. 298 sq.).

precum dintr-un foc viu şi văzut se continuă o ardere nevăzută, lentă, precum dintr-un izvor pornesc în albia râului stropi din aceeaşi apă şi se duc în lungul şi în latul lumii, tot astfel din jertfa de pe Golgota a pornit râul cel mare şi binefăcător al jertfei euharistice din care ne împărtăşim cu Hristos Domnul.

Astfel Liturghia asigură credincioşilor din toate timpurile şi locurile comuniunea cu Dumnezeu prin Iisus Hristos.

În locul Legii şi al altarelor vechi de jertfă, care aveau, după cuvântul Apostolului Pavel, numai „umbra bunătăţilor viitoare" (Evrei X, 1-4), Iisus a aşezat, la Cina cea de Taină, jertfa Trupului şi a Sângelui Său, prin care a dobândit o „veşnică răscumpărare".

La Cincizecime, prin pogorârea Duhului Sfânt peste Apostoli, a luat naştere, în chip văzut, Biserica creştină, împărăţia lui Dumnezeu pe pământ, torţa Duhului Sfânt în lume. În Sfânta Liturghie se simte şi se trăieşte lucrarea sfinţitoare a Duhului Sfânt. În partea ei esenţială, divină, Liturghia este o lucrare a Duhului Sfânt. Duhul Sfânt face cunoscut şi prezent pe Iisus Hristos de la Rusalii până la a doua venire. Prin lucrarea Duhului Sfânt se sfinţesc darurile, pâinea şi vinul, şi se transformă în Trupul şi Sângele Domnului,

după cum aceeaşi lucrare sfinţeşte şi luminează viaţa credincioşilor.

Necontenit cerem ajutorul Sfântului Duh în timpul săvârşirii Sfintei Liturghii. Chiar la începutul slujbei, preoţii rostesc în taină rugăciunea prin care cheamă în ajutor pe Duhul Sfânt: „Împărate ceresc, Mângâietorule, Duhul Adevărului, Care pretutindeni eşti şi pe toate le plineşti; Vistierul bunătăţilor şi Dătătorule de viaţă, vino şi Te sălăşluieşte întru noi şi ne curăţeşte pe noi de toată întinăciunea, şi mântuieşte, Bunule, sufletele noastre".

Duhul Sfânt este numit „Vistierul bunătăţilor". Prin El se primeşte tot darul desăvârşit şi toată darea cea bună care vine de la Părintele luminilor. Nu se cunoaşte o „vistierie", o comoară de bunătăţi care să nu aibă sfârşit, în afară de comoara de bunătăţi a Duhului Sfânt.

Duhul Sfânt este numit „Dătător de viaţă", fiindcă El ne învredniceşte de viaţa cea veşnică, dobândită prin Jertfa şi Învierea lui Hristos.

Două mari lucruri se săvârşesc de către Sfântul Duh în decursul Liturghiei: În urma rugăciunilor pe care le face Biserica, Duhul Sfânt se pogoară şi sfinţeşte darurile aduse pentru jertfă – pâinea şi vinul – în Trupul şi Sângele Domnului. Focul Sfântului Duh

pogorât peste Apostoli în ziua de Rusalii a transformat cu desăvârşire viaţa lor. El vine şi la noi în decursul Sfintei Liturghii şi preface pâinea şi vinul în Trupul şi Sângele Domnului. Negrăită minune! Neajunsă putere a lui Dumnezeu! Adânc al iubirii de oameni! Aducându-ne aminte de cruce, de groapă şi de Învierea cea de a treia zi, cerem şi ne rugăm şi ne cucerim, zicând: „Trimite, Doamne, Duhul Tău cel Sfânt peste noi şi peste aceste daruri ce sunt puse înainte, şi fă pîinea aceasta (în) cinstit Trupul Hristosului Tău, iar ce este în Potirul acesta, în cinstit Sângele Hristosului Tău, prefăcându-le cu Duhul Tău cel Sfânt".

Lucrarea Duhului Sfânt în Liturghie nu se opreşte în momentul sfinţirii darurilor pentru jertfă. De acum înainte Duhul Sfânt ajută credincioşilor să înainteze cu vrednicie spre izvorul mântuirii. Duhul Sfânt este Simţitorul vieţii, curăţeşte sufletul de întinăciunea păcatului şi îl împodobeşte cu daruri cereşti. După sfinţirea darurilor pentru jertfă, continuăm să ne rugăm „să ni se trimită dumnezeiasca milă şi darul Sfântului Duh".

Credinciosul este un chip duhovnicesc. El face din sufletul său lăcaş al Duhului Sfânt, ale cărui roade sunt, după cuvântul Apostolului Pavel, „dragostea, pacea, îndelunga-răbdare,

bunătatea, facerea de bine, credinţa, blândeţea, înfrânarea, curăţia" (Galateni V, 22-25). El se străduieşte să nu întristeze prin viaţa sa pe „Duhul cel Sfânt al lui Dumnezeu" (Efeseni IV, 30).

Lucrarea Duhului Sfânt se prelungeşte în viaţa credincioşilor şi le ajută să urce pe treptele desăvârşirii. Călăuzită şi luminată de Duhul Sfânt, viaţa lor devine o doxologie, iar lucrul, ca o rugăciune.

Prin Duhul Sfânt credinciosul se află în legătură cu rădăcinile vieţii în Dumnezeu. Comuniunea cu Dumnezeu are o înrâurire covârşitoare asupra modului şi stilului de viaţă al credincioşilor în societate. Aşa precum dintr-o rădăcină adâncă şi uneori nevăzută creşte şi se dezvoltă un copac mare, încărcat cu roade, tot astfel, din lucrarea divino-umană ce se săvârşeşte în Liturghie, se hrăneşte întreaga viaţă spirituală a credincioşilor[12]. Prin participarea la Sfânta Liturghie se realizează transformarea lăuntrică a vieţii, a raporturilor dintre semeni care trăiesc împreună.

Pentru credincioşi, Sfânta Liturghie este ca un „laborator" duhovnicesc în care se întâlnesc puterile spirituale ale credincioşilor

[12] E. Tyciak, *Die Liturgie Quele Östlicher Frömmigkeit*, cf. „Mitropolia Banatului", nr. 3-6/1975, p. 163.

cu harul divin, şi din această comuniune se naşte „omul cel nou", făptura duhovnicească. Liniştea sufletească, dragostea şi armonia în familie, împlinirea îndatoririlor cu conştiinţă, respectul aproapelui, spiritul de dăruire, jertfirea orgoliului şi a egoismului află în dumnezeiasca slujbă un izvor şi un mediu prielnic de dezvoltare. Liturghia este un neîntrecut pedagog care ne învaţă să trăim şi să privim problemele vieţii „sub specie eternitatis". Ea contribuie la sfinţirea inteligenţei prin depăşirea autonomiei orgolioase, sentimentul este purificat şi voinţa întărită pe drumul binelui.

Liturghia este o minunată şcoală a virtuţilor creştine, o bogată comoară de învăţăminte, la îndemâna tuturor credincioşilor[13]. „Nu se mai află altă formă de rugăciune care să poată atât de mult şi care să ne dea nădejdi mai tari ca cea adusă prin această înfricoşată jertfă care a curăţit în dar păcatele şi fărădelegile"[14]. Sacrificiul Euharistiei este continuat în viaţă şi multiplicat faţă de toţi credincioşii ce se află în robia patimilor. Pe drept

[13] Cf. Pr. Prof. Ene Braniştе, *op. cit.*, p. 6.
[14] Diacon Ene Braniştе, *Tâlcuirea dumnezeieştii Liturghii de N. Cabasila*, cap. 54, p. 67.

cuvânt, spunea Sf. Ioan Gură de Aur: „Nu pot crede în mântuirea aceluia care nu încearcă să mântuiască pe alţii"[15]. „Când slujeşte Liturghia, preotul cinsteşte pe Dumnezeu, veseleşte pe îngeri, zideşte Biserica, mijloceşte ajutor viilor, odihnă morţilor, iar pe sine se face părtaş tuturor bunurilor"[16]. Liturghia transmite vieţii credincioşilor adevărurile şi credinţa şi puterea harului divin.

În ultima vreme s-a stăruit mult în rândurile cercetătorilor liturgişti ortodocşi asupra frumuseţii, însemnătăţii şi înrâuririi pe care o are Sfânta Liturghie în viaţa credincioşilor. Amintim că în anul 1974 a luat fiinţă centrul de cercetări liturgice şi pastorale condus de Pr. Alexandru Schmemann, a cărui primă sesiune a avut loc între 25-30 august 1974 la Montgeron. La această şedinţă s-au prezentat următoarele teme: 1. Sensul Tainelor după Liturghie; 2. Noţiunea de taină după Biblie şi Părinţii Bisericii; 3. Rugăciunea neîncetată şi rugăciunea orelor; 4. Sfânta Liturghie – locul spiritului. În diversele şedinţe ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor,

[15] „Contacts", nr. 4/1975, p. 427.
[16] *Urmarea lui Hristos*, Cartea IV, cap. 5, trad. de G. Munteanu, ed. Monastirea Neamţu, 1927, pp. 363-364.

problemele liturgice specifice Ortodoxiei ocupă un loc din ce în ce mai preponderent.

Comisiunea Misiune şi Evanghelizare a ţinut între 16-21 septembrie 1975 la Ecimiadzin, în Armenia, o sesiune cu tema: „Mărturisirea lui Hristos în decursul vieţii liturgice a Bisericii".

Redăm câteva idei din referatul „Mărturie şi spiritualitate liturgică" din care reiese cu pregnanţă rolul şi însemnătatea Liturghiei în viaţa credincioşilor. Toată rugăciunea şi viaţa membrilor Bisericii, adunaţi în oficierea comună sau împlinind fiecare în templul inimii sale rugăciunea, este centrată pe Euharistie, către care converg toate rugăciunile şi acţiunile liturgice ale poporului lui Dumnezeu. Prin aceasta Biserica descoperă adevărata ei identitate.

În celebrarea cultului care se prelungeşte în existenţa zilnică a membrilor ei, Biserica anunţă realizarea, venirea împărăţiei Sfintei Treimi, întreaga Tradiţie a Bisericii – cultul, teologia, predica – este o doxologie, o laudă neîncetată, o mărturisire a biruinţei pascale a lui Hristos şi a eliberării credinciosului de toate puterile care-l asupresc şi-l degradează. Rugăciunea şi Euharistia sunt mediile în care depăşim egoismul.

Biserica întreagă dă mărturie de vestea cea bună a vieţii divine restaurată în noi, credincioşii. Când Biserica îşi descoperă natura sa comunitară, noi nu mai trăim în Biserică, ci trăim Biserica. Ea încetează de a fi ca o structură aparte şi devine pentru creştini Casa Părintelui ceresc, care ne dă şi ne hrăneşte cu pâinea cea cerească. În ea se desfăşoară darurile particulare cele mai diverse, edificatoare ale Trupului unic al lui Hristos, aşa precum: rugăciunea, dragostea, înţelepciunea, mărturia etc.

Prin bogăţia şi varietatea vieţii sale liturgice şi sacramentale, Biserica asigură permanenţa şi adevărul rugăciunii. Aceasta din urmă este temelia existenţei creştine reînnoite în Duhul Sfânt. Prin rugăciune, creştinul găseşte rădăcinile sale profunde, legătura sa cu viaţa. Cultul liturgic se continuă necesar în viaţa zilnică pe care o hrăneşte şi pe care o pregăteşte. Întreaga spiritualitate ortodoxă este aci în joc, privind modalităţile cele mai variate ale sfinţirii vieţii noastre. Sfinţirea cugetului, prin luminarea lui, în mărturisirea credinţei şi în lauda lui Dumnezeu. Spiritualitatea ortodoxă constituie astfel o şcoală de iniţiere în tainele lui Dumnezeu, în dragostea, mântuirea realizată şi comunicată prin cult.

Acest învățământ se trăiește în Biserică, de-a lungul diverselor feluri de viață spirituală și pastorală, de mărturisire, culminând într-o veritabilă naștere în Duhul Sfânt la o viață nouă, în care „nu mai trăiesc eu, ci Hristos este cel ce trăiește în mine”[17].

În luna iulie 1976 are loc la Atena, la Mânăstirea Penteli, Congresul teologilor ortodocși, care vor discuta tema: „Teologia Bisericii și actualitatea ei”. Între referatele acestei sesiuni este și tema „Liturghie și spiritualitate”.

În Biserica Ortodoxă Română, problemele de liturgică se bucură de o mare atenție și prețuire. Viața credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române este strâns ancorată în viața liturgică. Ei participă în mod activ la dumnezeieștile slujbe și se împărtășesc din darurile lor.

În cadrul „apostolatului social”, un „minunat instrument de lucru în Biserica Ortodoxă Română”, „apostolat al faptei, gândului tradus în viață”, inițiat și îndrumat cu înțelepciune de către Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, se poate vorbi de o ramură viguroasă a unei acțiuni liturgice și pastorale a Bisericii pentru slujirea credincioșilor prin

[17] Cf. *Service Orthodoxe de Presse et d'Information* pe luna octombrie 1975.

rugăciune. Încă de la venirea Prea Fericirii Sale la cârma Bisericii s-a inițiat o acțiune de înviorare și înnoire a Bisericii prin săvârșirea serviciilor religioase cu evlavie, prin participarea credincioșilor la aceste servicii, prin introducerea cântării în comun, care aduce un spor de evlavie, de credință și de atașament ale credincioșilor față de Biserica strămoșească.

Pe lângă tipărirea Bibliei în două ediții, a Noului Testament, a Micii Biblii, s-au tipărit numeroase cărți de cult și de învățătură creștină și cărți de cântări bisericești, fiind un prețios mijloc de înviorare și de trăire creștină.

La sfârșitul considerațiilor noastre, credem că se poate desprinde cu ușurință concluzia că între Liturghie și viața credincioșilor este o strânsă legătură. Liturghia nu este un fel de evaziune a credincioșilor din mijlocul realităților, ci un mijloc de a-i face mai buni, mai activi și mai folositori societății, întăriți fiind în viața lor de harul dumnezeiesc pe care îl primesc prin dumnezeieștile slujbe.

Ascultând mesajul Sfintei Liturghii, credinciosul ortodox se desprinde de acțiunea păcatului și a răului din afară de el, și se corporează în Trupul cel tainic al lui Hristos. El devine un element viu și pozitiv în societate. Liturghia se continuă în mod

binefăcător în existența lui zilnică. Fiecare credincios este chemat să practice cultul tainic pe altarul sufletului său şi să dea mărturie prin viața sa despre vestea cea bună a mântuirii.

Rugăciunea particulară este ca o luminiță care se aprinde şi se întreține din rugăciunea euharistică a întregii Biserici, pe care o săvârşeşte însuşi Hristos şi în care Duhul Sfânt se roagă cu întreaga Biserică. Fără de o astfel de continuare în viață, Liturghia este pe jumătate moartă[18]. Jertfa liturgică trebuie să continue şi să se multiplice în jertfele personale, în dăruirea credincioşilor pentru binele semenilor, a acelora pentru care însuşi Hristos s-a jertfit. Astfel făcând, însăşi viața creştinului devine o „liturghie", o lucrare obştească, a tuturor pentru fiecare şi a fiecăruia pentru toți. Este dăruire pe altarul binelui comun, al păcii şi al înfrățirii.

Episcop Vasile Coman

[18] *Témoignage et spiritualité liturgique*, în „Contacts", nr. 4/1975, p. 432.

PREZENTARE*

Despre viața şi opera episcopului Teodor de Andida ştim puține lucruri. El trăieşte în preajma anului 1200. Indicația aceasta se găseşte în mica prelată, în latineşte, care precede textul Comentariului său liturgic, din ediția Migne, P. G. CXL, 414.

Din această prefață luăm cunoştință că au existat mai mulți Teodori din Andida, dar Teodor, autorul Comentariului liturgic de care vorbim, este unul dintre episcopii din Andida. Nu cunoaştem nici locul său de naştere, nici ce şcoli a urmat, nici ce alte demnități a mai deținut, nici cât a păstorit în Andida.

Despre localitatea Andida se ştie că a fost în Asia Mică, în provincia Pamfilia secunda. Ea a mai purtat şi numele de Sandida, în loc de Andida. Despre aceasta vorbeşte scriitorul

* Textul s-a tradus după ediția din Migne, *Patrologiae Cursus Completus*, *Series graeca*, Parislis, 1887, CXL, 417-468. Aici este intitulat: *Un scurt comentariu al lui Teodor, episcop de Andida, despre simbolurile care există în Dumnezeiasca Liturghie, alcătuit din îndemnul şi la cererea iubitorului de Dumnezeu Vasilie, episcop de Phitia*. Rezumatul de la începutul fiecărui capitol, din traducerea de față, nu există în textul originar. L-am alcătuit noi dintr-o necesitate didactică.

apusean Lequinius, dar tot el spune că numele corect al acestei localități este Andida.

Pamfilia era o provincie în sudul Asiei Mici, în care creştinismul a fost predicat de timpuriu, de însuşi Sfântul Apostol Pavel, în prima călătorie misionară (Fapte XIII, 13).

În titlul dezvoltat al acestui comentariu liturgic se mai spune că autorul lui a alcătuit această lucrare „din îndemnul şi la cererea prea iubitului de Dumnezeu Vasilie, episcop de Phitia". Localitatea Phitia, după cele consemnate în prefața lucrării, se găsea tot în Asia Mică, în provincia din centrul ei, numită Frigia, spre deosebire de Pamfilia, care se găsea în sudul ei.

Se ştie că şi aici creştinismul a fost predicat tot de către Sfântul Apostol Pavel, în cea de a doua călătorie misionară. Pe vremea stăpânirii romane, această provincie purta numele de Phrigia Salutari.

De îndată ce episcopul Vasilie al Phitiei a cerut episcopului Teodor de Andida să alcătuiască un comentariu liturgic, se poate conchide că episcopul Teodor de Andida era o personalitate teologică distinsă a timpului său şi Andida era un centru important.

În prefața de care am vorbit se spune că această operă a lui Teodor de Andida a fost

găsită în trei codice ale Bibliotecii din Vatican: 1. Codicele nr. 856, de mătase, cam din secolul al XII-lea; 2. Codicele 430, din papirus, dar cu o scriere bună şi frumoasă, al cărui text diferă puțin de textul celui dintâi codice; 3. Codicele 632, de asemenea tot din papirus, dar mai vechi.

Titlul pe care îl poartă acest comentariu liturgic, în primul şi în al treilea codice, ne informează autorul prefeței, este cel reprodus în Patrologia Greacă citată, dar în codicele al doilea este scris Nicolaus în loc de Teodorus. Autorul atribuie această schimbare de nume unei greşeli a copistului, care se gândea, poate, la Nicolae Cabasila, al cărui comentariu liturgic urmează în codice după cel al lui Teodor.

Comentariul liturgic al lui Teodor de Andida conține patruzeci de capitole, care n-au titluri speciale. Aici se explică toate momentele şi actele sfintei liturghii, începând de la proscomidie, până la rugăciunea amvonului.

Pr. Prof. Nic. Petrescu

Un scurt comentariu al lui Teodor, episcop de Andida, despre simbolurile care există în Dumnezeiasca Liturghie, alcătuit din îndemnul şi la cererea iubitorului de Dumnezeu Vasilie, episcop de Phitia

Capitolul I

Cele ce se săvârşesc în Sfânta Liturghie sunt simboluri ale tuturor actelor iconomiei mântuirii neamului omenesc şi au ca centru Sfânta Euharistie. Din cauza bogăţiei de înţelesuri a acestor simboluri, este nevoie de comentarii liturgice

Mulţi dintre cei care s-au învrednicit să fie sfinţiţi cunosc şi mărturisesc, pe de o parte, că cele ce se săvârşesc în Sfânta Liturghie sunt simbol al patimilor Mântuitorului şi al îngropării şi al Învierii lui Hristos, Dumnezeul nostru, iar pe de altă parte, că ele ne fac să învăţăm cele ce au însoţit semnele venirii Sale mântuitoare între noi şi ale întregii iconomii divine, de la însuşi începutul zămislirii Lui, al naşterii şi al petrecerii Sale pe pământ, timp de treizeci de ani. În plus, acestea sunt şi simboluri ale activităţii publice a Înaintemergătorului Său şi al arătării Domnului Hristos însuşi la Botez. Mai mult chiar, aici se arată şi cele privitoare la alegerea Apostolilor şi cele privitoare la timpul minunilor săvârşite în cei trei ani de către

Domnul Hristos, minuni de la care I s-a pregătit moartea şi crucea. După cum cred eu, nu pot să spun că cei ce s-au învrednicit de sfinţire (clericii) n-ar cunoaşte acest lucru. Ceva mai mult, n-ar putea să fie denumită cândva «trup» fiinţa aceea care posedă numai cap, dar ar fi lipsită de picioare şi de mâini şi de alte mădulare. Că Cel ce se jertfeşte este Trup desăvîrşit, ascultă-L pe Hristos însuşi: «Luaţi, mâncaţi, acesta este Trupul Meu» (Matei XXVI, 27). Icoana unei vieţi şi istoria reală a unui stat n-ar fi putut să fie descrise de cineva, dacă n-ar fi fost însemnate împrejurările de la început, de la naştere şi cele ce au fost la mijloc şi cele ce s-au întâmplat la sfârşit. Deci, dacă faptele petrecute la oameni sunt aşa de legate între ele, încât este cu putinţă să fie complet împletite unele cu altele, chiar şi cele necunoscute în istorie, cum ar putea cineva spune că pe cele imprimate şi introduse de Duhul Sfânt le-a primit aşa ca pe o icoană imperfectă? Aşadar, nici imaginea întru totul neschimbabilă a Sfântului Trup al Celui de viaţă începător nu se va afla nicidecum necompletă şi nici nu va fi lipsită de vreo parte din mădulare. Totuşi, fiindcă profeţiile Sfântului Duh sunt cu sens ascuns şi pentru că adesea, în cuvinte scurte şi simboluri

se cuprinde o mare bogăţie de înţelesuri greu de desluşit, aceasta, după părerea mea, le pune în faţă un nor obscur celor care nu sunt curăţiţi de păcate şi îi îndeamnă să spună că cele desăvârşite sunt nedesăvârşite.

Capitolul II
Imaginile naturale folosite în Sfintele Evanghelii pentru lămurirea celor dumnezeieşti sunt introduse în asistenţa Sfântului Duh. Sfânta Euharistie ne dă sănătate atât sufletească cât şi trupească

Că aceste cuvinte expuse pe bază de adevăr indiscutabil se întăresc foarte puternic prin dovezi foarte mari este clar din cele ce urmează: cuvântul descriptiv al Sfinţilor Evanghelişti, precum a fost exprimat cu înţeles tainic de către însuşi Hristos Dumnezeul nostru, aşa a reprezentat foarte bine prin imagini naturale, faptele, începând chiar de la zămislirea Domnului, folosindu-se de imaginea vocii şi a cuvântului, a prietenului şi a mirelui, a luminii şi a soarelui, până la cea din urmă întoarcere a lui Hristos la ceruri şi la venirea Sa a doua oară de aici, nu în dezordine, nici în mod nechibzuit, ci într-o

unitate, cuprinzându-le pe toate. La acest lucru luând aminte şi mai cu înţelepciune cei care s-au învrednicit pentru prima dată de harul arhieresc şi cei după ei, Sfinţii Părinţi, până în timpul naşterii marilor aştri şi iscusiţi lucrători ai Bisericii lui Dumnezeu, zic de Vasile şi de Ioan Gură de Aur, au împlinit cu prisosinţă poruncile cu privire la acestea, ale Primului Arhiereu, fiind călăuziţi de către Duhul Sfânt. Care au fost oare poruncile? Şi alte multe porunci au fost, dar mai ales cele spre curăţirea noastră, ca unele care ne readuc într-o viaţă nouă: „Luaţi, mâncaţi, zice, acesta este Trupul Meu". Nimic nu ne opreşte să repetăm îndată aceasta pentru cele necesare. Şi puţin după aceea, zice: „Aceasta s-o faceţi întru pomenirea Mea". Aşadar, cu atâta ardoare au dorit fericiţii să săvârşească pomenirea Lui, încât şi trupul, în care este mintea şi sufletul, să-l facă sănătos şi perfect, prin sfintele simboluri, prin aluatul aruncat în frământătură şi, umplându-se de o dumnezeire după fiinţă, în aşa fel încât cei care se împărtăşesc cu vrednicie să se poată învrednici şi de sfinţire şi de har şi să poată primi vindecare de suferinţele cele mari.

Capitolul III

Tainele iconomiei divine se pot desluşi în mod intuitiv prin cercetarea sfintelor icoane de pe pereţii şi coloanele bisericii

Dar mai există şi al treilea argument pentru cele spuse mai înainte, care s-a transmis Bisericilor lui Dumnezeu, într-un mod distins şi plăcut lui Dumnezeu, o dată cu sfânta liturghie. Care este acesta? Cel al expunerii sfintelor icoane prin culori. În acestea se văd de către cei pioşi toate tainele istorisite ale întrupării lui Hristos şi Dumnezeul nostru de la însăşi venirea Arhanghelului Gavriil la Fecioara, până la înălţarea la ceruri a Domnului şi a doua venire a Sa.

Tu ai şi alt mărturisitor sincer, care te conduce la unirea şi legătura sfintelor mistere ale întregului trup şi anume pe marele între teologi Grigorie, care, în cuvântul privitor la cele ale naşterii lui Hristos, a tratat în mod ordonat nu numai cele ce au avut loc la naştere, ci şi pe cele ale întregii iconomii divine. Şi iarăşi, în cuvântul său despre Paşte şi Înviere, a lăsat

neschimbate cele spuse de el cu privire la naştere. Arătând acest lucru şi mai lămurit, el spune şi cum a fost naşterea Celui care s-a născut şi cum a fost îngroparea Celui care a pătimit. De aceea, mai ales după cuvântul Sfântului Grigorie Teologul, la îndemâna fiecăruia şi acum, orice credincios trebuie să ştie că întregul ritual al Dumnezeieştii Liturghii a arătat în mod simbolic, prin misterele care se săvârşesc în ea, toată iconomia aceea a împreună-coborârii mântuitoare pentru noi, a Dumnezeului Cel adevărat şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, precum s-a spus mai înainte. Este rău să desprindem unul şi acelaşi fapt redat în simboluri, pentru fiecare din cele ce s-au săvârşit de către Domnul şi din cele ce s-au înfăptuit la iudei împotriva Lui, fiindcă adesea un singur act din cele săvârşite în Sfânta Liturghie este conceput pentru două sau trei acte din cele săvârşite atunci şi la acestea se referă, cum va arăta mai clar, cuvântul ce urmează.

Capitolul IV
Pluralitatea de înţelesuri a obiectelor şi actelor liturgice

Iată, de exemplu, sfânta şi dumnezeiasca masă are şi înţelesul foişorului de deasupra casei, aşternut, este denumită şi iesle şi se mai cheamă, şi mormânt al lui Hristos, Dumnezeul nostru. Acestea, gândite şi primite cu pietate, nicidecum nu păgubesc învăţătura de credinţă, mai ales când cuvântul înfăţişat caută să afle ceea ce este propriu şi corespunzător momentului. La fel şi cu privire la celelalte. În felul acesta, dacă cineva dintre cei cu demnitate, citind acest tratat, va descoperi unele lucruri altfel denumite la cineva, şi nu după explicaţia noastră, nicidecum să nu se mire, ci numai să observe dacă şi acestea duc spre învăţătura de credinţă dreaptă. Chiar şi în vremea aceea au fost multe lucruri uimitoare: poate că Sfinţilor şi dumnezeieştilor Apostoli şi înşişi purtătorilor de Dumnezeu Părinţi le-a plăcut ca ceea ce acum este înţeles cu o

singură denumire, cum s-a spus, să se refere la mai multe lucruri din cele de atunci, sau poate că a fost socotit necesar de către ei ca faptele mai mari şi mai cuprinzătoare ale mântuirii noastre să fie fixate în dumnezeiasca învăţătură mistică a Sfintei Liturghii, conform cu tradiţia Sfinţilor Evanghelişti. Zelul şi preocuparea mai vădită a lor nu arată nimic altceva mai clar decât că Fiul şi Cuvântul, Cel de o fiinţă cu Tatăl, Cel mai înainte de început, s-a zămislit şi s-a născut din Duhul Sfânt şi din Maria, pururea Fecioara şi de Dumnezeu Născătoarea, apoi, că a fost botezat, că a fost predicat de către Duhul Cel de viaţă făcător şi de o fiinţă cu El, apoi, că, săvârşind minuni în cei trei ani, a stârnit ură din partea iudeilor şi că a fost trădat de către un ucenic, că a fost batjocorit şi că a fost răstignit. Apoi, se arată că după ce a înviat, s-a înălţat la ceruri şi că este aşteptat să vină iarăşi ca Judecător. Pe toate acestea, şi Sfânta Liturghie le-a aşezat în mod clar, prin cele ce se săvârşesc în ea, conform cu predania Domnului şi cu poruncile date de El.

Capitolul V
Introducere în erminia propriu-zisă a Sfintei Liturghii, scrisă sub îndemnul „bărbatului plăcut întru toate lui Dumnezeu", episcopul Vasilie al Phitiei

Dar acestea, pe de o parte, sunt puse înainte ca o schiţă a celor viitoare, iar pe de altă parte tâlcuirea, parte cu parte, a ritualurilor de la noi, stabilite prin harul lui Dumnezeu, chiar aşa după mintea noastră foarte slăbănoagă, va lămuri, atât cât este cu putinţă, tocmai sensul acestor simboluri la a căror înţelegere am socotit că am ajuns. Noi n-am consimţit la o încercare mintală atât de mare încât să putem să dovedim o prea mare putere de contemplaţie şi o cutezanţă de explicaţie faţă de cele ce sunt aici în toate. Din această cauză, noi chiar cerem iertare cititorilor, prin cuvinte exprese, dorind să ştie că noi, supunându-ne sfatului de a asculta sau mai degrabă cedând bărbatului iubitor de Dumnezeu întru toate, care ne-a îndemnat la acestea, am îndrăznit la cele mai presus de puterea noastră, nu însă îngâmfându-ne în cunoştinţă, atunci când, după părerea noastră,

ne-am atins de cele neatinse şi neatingibile. Dacă cuvântul nostru a trecut cu vederea unele lucruri privitoare la veşmintele arhiereşti şi la altele, rânduite în Biserică, nu fără motivul cuvenit a făcut-o. Găsind noi o erminie oarecare despre acestea, scrise sub numele marelui Vasilie, am socotit că nu mai trebuie să vorbim despre acestea. Dacă am fi fost siliţi să vorbim despre acestea, n-am fi putut găsi vreo explicare sau lămurire a Părinţilor care au fost înaintea noastră. Spre erminia aceea l-am îndrumat pe însuşi arhiereul care ne-a îndemnat pe noi să scriem, iar noi înşine am preferat tăcerea nelucrătoare, dar lipsită de pericole. În acelaşi timp, îndrăznind cu încredere la iubirea de oameni a lui Dumnezeu şi la rugăciunile celui care ne-a îndemnat, ne începem, în sfârşit, tratarea subiectului.

Capitolul VI
Sfânta Fecioară, aleasă în chip special din toată frământătura omenească, a făcut începutul mântuirii noastre şi pentru ea s-au alcătuit multe denumiri simbolice

Învăţătura duhovnicească stabileşte ca început al celor mai mistice cuvinte şi al celor

mai sfinte simboluri, pe însăşi aceea pe care chiar firea omenească i-a adus-o Domnului Dumnezeului nostru, ca pe o ofrandă aleasă din toată frământătura omenească. Chiar harul profetic al Sfântului Duh a preînchipuit aceasta prin multe şi felurite nume, atribuindu-i denumiri corespunzătoare pentru îndeplinirea misterului, prevăzându-le prin diferite tipuri şi simboluri. Cu privire la cuvântul numelui semnificativ al simbolurilor care se săvârşesc în misterul liturgic, au fost păstrate denumirile corespunzătoare şi fireşti iconomiei divine, atât de către Apostolii de Dumnezeu vestitori, cât şi de către Sfinţii Părinţi. Ei au denumit-o: *pâinea însăşi*, *binecuvântare*, *ofrandă*, *pârgă*. Au numit-o *pâine*, ca pe *Pâinea cea cerească însăşi*, adică Hristos, fiindcă întreg trupeşte, Preacurata Născătoare de Dumnezeu L-a făcut *Pâine dospită*, din propriile sale sângiuri, în mod sensibil. Au numit-o *binecuvântare*, ca omorâtoare a blestemului apăsător asupra celor dintâi oameni creaţi. Încă şi *proaducere* sau *ofrandă* este numită ca o proaducere aleasă din toată frământătura omenească, preaplăcută lui Dumnezeu Creatorul, adusă în Sfânta Sfintelor. Este numită şi *pârgă* sau *primiţie*, ca cea mai sfântă şi mai sfinţită pârgă întâlnită, dintre toate primiţiile aduse lui Dumnezeu.

Noi primim şi cinstim cu credinţă deci această *binecuvântare* şi *proaducere*, care mai este numită încă şi cu alte nume folosite ca simbol al Prealăudatei Născătoare de Dumnezeu.

Capitolul VII
Jertfa de pe sfânta masă este incomparabil superioară jertfelor Vechiului Testament

Altarul Bisericii noastre s-a dezvoltat cu acelaşi rost ca şi Sfânta Sfintelor cultului umbrit al iudeilor, dar este cu mult mai mult superior acestui cult, pentru că sfânta masă, pe care se jertfeşte Mielul, Care ridică păcatul lumii, este incomparabil mai sublimă decât masa aceea a Vechiului Testament, cât şi pentru chipul sfinţirii şi al iertării păcatelor celor care se apropie de ea cu credinţă şi cu cuget curat. Nici din punctul de vedere al materiei nu trebuie să se mai facă comparaţia, fiindcă aceea – sfânta masă – a fost împodobită cu aur, în întregime. Faptul că la iudei a existat un singur altar de jertfă, faptul că s-a stabilit ca acest altar să existe numai într-un singur loc şi faptul că a fost interzis să se fixeze vreun altar

pentru jertfă în altă parte, oare nu constituie o dovadă clară că şi acest altar, şi jertfele săvârşite pe el la vremi corespunzătoare au dispărut? În vremea aceea, cel care a cedat părerii unor iudei mâncăcioşi şi graşi, care voiau să trăiască după felul de trai grecesc, le-a îngăduit să aducă aceste jertfe, numai pentru numele bunătăţii lui Dumnezeu însuşi, pentru ca, în momentul omorârii lui Hristos, fiind expulzaţi din patria lor, nicidecum să nu mai aibă putinţă să mai aducă aceste jertfe în alt loc, fiind opriţi chiar de Legea lor şi în felul acesta, să fie îndepărtată chiar şi amintirea acestui cult. Dacă n-ar fi rânduit Dumnezeu jertfele (Vechiului Testament) numai pentru motivul că a fost îngăduitor cu slăbiciunea iudeilor, de ce n-ar fi hotărât ca aceste jertfe să fie extinse peste tot pământul, ca şi cele extinse prin predica Sfinţilor Apostoli, după porunca lui Dumnezeu, cele care sunt asemănate cu soarele, cu atmosfera şi cu alte lucruri comune, care ne fac plăcere? Dar, după cum s-a spus mai înainte, jertfele iudeilor au fost îngăduite din cauza indulgenţei lui Dumnezeu. Chiar şi în timpul când aceste jertfe se săvârşeau, au fost respinse de mii de ori de către Sfântul Duh prin profeţi, cum spune prin Isaia I, 13: „Chiar dacă mi-aţi

aduce floare de făină de grâu, zadarnică jertfă, lucru dezgustător este pentru mine; căci cine a cerut acestea din mâinile voastre?" Iar prin David, Sfântul Duh zice: „Nu voi mânca carne de taur şi nici nu voi bea sânge de ţapi" (Ps. XLIV, 73). În altă parte zice: „Jertfă şi aducere înainte n-am voit, trupul însă să-l pregăteşti pentru mine" (Ps. XXXIX), fapt care ne spune că taina întrupării lui Hristos, Dumnezeul nostru al tuturor, a fost pregătită mai înainte de începuturile neamurilor. Cum ar mai putea spune oare cineva dintre cei care au minte că după arătarea harului celui nou ar mai fi fost preluată vreo urmă din jertfele cele vechi? Dar, numai acestea cu privire la încetarea sau desfiinţarea şi interzicerea jertfelor Legii Vechiului Testament.

Capitolul VIII
Alte dovezi din Sfânta Scriptură (Ps. CIX, 4, Evrei VII, 11, Maleahi I, 11) despre înlocuirea cultului Vechiului Testament cu cel al Noului Testament

Dar, poate va zice cineva dintre adversari: Voi, din care citate profetice aţi învăţat că

pâinea şi vinul, proaduse de voi, se pun înainte ca tip al Trupului şi Sângelui lui Hristos?

Noi spunem, în primul rând, că cele ce au fost săvârşite şi cele ce au fost transmise de către Adevărul Iisus Hristos-Dumnezeu, nimeni nu poate să le cerceteze cu pătrundere deplină. „Aceasta s-o faceţi, zice El (ca s-o mai spun din nou), întru pomenirea Mea". Apoi dacă cercetezi prezicerile profetice despre acestea, ascultă-l pe profetul şi regele David, care are vrednicie de crezare din ambele puncte de vedere, dar mai ales ascultă-L pe Tatăl ceresc însuşi, Care spune referitor la Cel ce s-a născut din El mai înainte de luceafăr, în chip negrăit şi nepătimitor: „Domnul a jurat şi nu se va căi: Tu eşti preot în veac, după rânduiala lui Melhisedec" (Ps. CIX, 4). Şi ce erau cele proaduse lui Dumnezeu de către Melhisedec? Erau pâine şi vin, cu care răsplătea, felicitându-l într-un mod maiestos-divin, pe Avraam, după ce el a dobândit o victorie. Deci, dacă Melhisedec, din altă semiţie, este considerat şi crezut ca tip al lui Hristos, s-a înlăturat desigur preoţia levitică, fiindcă este cu neputinţă ca Dumnezeu să nu spună adevărul şi aceasta, mai ales după ce s-a făgăduit cu jurământ că El va înălţa pe Cel din sămânţa lui David după trup, după rânduiala

lui Melhisedec, Care este Arhiereu şi Dumnezeu mai înainte de veci. Aşadar, după ce au fost îndepărtaţi cei din seminţia levitică, cum s-a scris mai înainte, era necesar iarăşi să se facă o schimbare şi a Legii Vechi şi a cultului ei, cum spune şi marele Pavel undeva. S-a rânduit de către Lege ca orice lucrare şi prescripţiune privitoare la cultul iudeilor să se săvârşească prin leviţi şi cei din aceeaşi seminţie cu ei. Aceştia încetând, a încetat şi Legea (Evr. VII, 11). Dar Dumnezeu a prezis acestea şi prin alt profet, vorbind despre jertfa şi cultul nostru: „Iată, tămâie mi se aduce în tot pământul" (Maleahi I, 11).

Acestea doar, cu privire la înălţarea jertfelor şi obiceiurilor iudaice, cu privire la preferarea a lor noastre, care se săvârşesc peste tot pământul, prin jertfa cea nesângeroasă.

Capitolul IX
Autorul începe explicarea proscomidiei

Dar trebuie să ne întoarcem vorbirea acolo de unde am început digresiunea. Deşi în formă de digresiune, acestea s-au spus pentru patimile lui Hristos.

Astfel, pentru cele spuse mai înainte, *proaducerea* şi *pâinea* şi *binecuvântarea* şi *pârga* se consideră ca tip al pururea Fecioarei, de Dumnezeu Născătoare, care, după buna plăcere a Tatălui şi după voinţa Fiului însuşi şi Cuvântul şi prin venirea peste ea a Sfântului Duh, primind în ea pe Unul din Sfânta Treime, pe Fiul lui Dumnezeu şi Cuvântul, a născut pe Dumnezeul desăvârşit şi pe omul desăvârşit. Şi iarăşi – zic – precum Dumnezeu, Cel mai presus de materie, luându-şi trup din ea, cu o singură ipostază, era şi om desăvârşit, asemenea nouă întru totul, în afară de păcat, tot aşa şi Trupul Domnului Hristos, ca dintr-un pântece şi din sângiuri şi din carnea trupului cel fecioresc, este tăiat de către diacon, din toată pâinea (dospită), din *evloghie* şi din prescură, aşa cum a practicat Biserica cea Mare[19], cu un cuţit special de metal, pe care îl numim *lance* (copie), chiar dacă nu mai este timpul folosirii ei. Şi aşa, oprind-o în mod special, partea din mijlocul acestei *evloghii* este destinată pentru sfinţire. Diaconul, care săvârşeşte cu grijă aceasta, după ce a pregătit, o dată cu Trupul, şi Sângele Domnului, care se

[19] Adică biserica Sfânta Sofia din Constantinopol, care pe atunci era catedrala Patriarhiei Ecumenice.

va sfinți, în momentul corespunzător al patimii, prin venirea Sfântului Duh, Cel de viață făcător, lasă acestea la proscomidie, până ce preotul citeşte rugăciunea specială a proscomidiei.

Capitolul X
Simbolurile proscomidiei sunt: Betleemul, Nazaretul, Capernaumul. În momentul începerii sfintei liturghii, protosul şi arhiereul slujitor simbolizează pe Sfântul Ioan Botezătorul şi pe Domnul Iisus Hristos

Diaconul însuşi, în momentul când taie Trupul dumnezeiesc din prescură, închipuie îngerul care a grăit către Fecioara cuvintele: „Bucură-te!".

Cu toate că şi preoții îl taie, totuşi în Biserica cea Mare – Sfânta Sofia – aşa se făcea din vechime, că se tăia prescura şi de către diacon. Diaconul, care face această lucrare după obiceiul vechi din Biserica cea Mare, pregătind o dată cu aceasta şi Sângele Domnului, care se va sfinți în momentul corespunzător al patimii, prin pogorârea de viață făcătorului Duh, lasă aceste daruri la proscomidie, până ce preotul citeşte

rugăciunea proscomidiei. Astfel, Sfântul Trup se lasă la proscomidie, ca şi cum ar fi în Betleem, unde s-a născut Domnul Hristos, a Cărui naştere a fost de la începutul zilelor veacului.

Totuşi, proscomidia simbolizează şi locul şederii în Nazaret şi, în plus, locul şederii Domnului în Capernaum.

Tocmai pentru aceasta noi am spus mai înainte, în introducere, că un singur fapt din cele ce se săvârşesc acum ține locul la două şi la trei fapte din cele ce s-au săvârşit atunci şi, ca să spun mai pe scurt, proscomidia reprezintă timpul de treizeci ani, care priveşte viața Sa dinainte de Botez.

În sfârşit, se arată de către arhiereu protosului între preoți, momentul în care el va trebui să înceapă sfânta liturghie. Momentul acesta înfățişează momentul care a fost anunțat mai dinainte, de către Profetul Isaia, al naşterii Profetului şi Înaintemergătorului Ioan şi al venirii lui Hristos la noi. Isaia, împreună cu alți grăitori de Dumnezeu, a profețit foarte clar şi timpul naşterii amândurora acestora, şi timpul venirii lui Hristos. Despre Ioan aşa a spus: „Iată, eu trimit pe îngerul Meu înaintea feței tale, carele va pregăti calea ta înaintea Mea" (Isaia XI, 3) şi celelalte pe care le-a mai

prevestit despre el. Despre Hristos zice: „Iată, Fecioara în pântece va avea" (Isaia VII, 14) şi toate câte a mai proorocit el, pentru patima şi îngroparea şi Învierea Sa. Desigur că, în acest moment, arătarea tainei celei ascunse mai înainte de întemeierea lumii şi-a primit în sfârşit desăvârşirea.

Capitolul XI
Preotul care începe slujba Sfintei Liturghii închipuie pe Înaintemergător. Începutul Sfintei Liturghii, ectenia, antifoanele şi explicarea lor

Preotul, în momentul în care face începutul Sfintei Liturghii, reprezintă icoana Înaintemergătorului şi Botezătorului Ioan, care şi-a început predica zicând: „Pocăiţi-vă, că s-a apropiat împărăţia cerurilor" (Matei III, 1), când şi boteza pe toţi care se apropiau. După ce preotul începe Sfânta Liturghie, se adaugă, după prima rugăciune de cerere (*ectenia mare*), citirile profetice, pe care le numim *antifoane*, atât pentru că ele se referă la cele ce au prezis pe Cel ce s-a arătat mai dinainte (s-a născut), cât şi pentru că, deşi Vechiul Testament a fost înaintea Noului Testament,

Legiuitorul acestuia a fost Cel care s-a născut la sfârşitul zilelor.

Trebuie să ştim că, la începutul fiecărei slujbe, fie de dimineaţă, fie de seară, în primul rând se cântă psalmii Vechiului Testament, după aceea cântările Noului Har, ca să aibă cunoştinţă toţi că este unul şi acelaşi Domn Care a rânduit şi pe cele ale Noului Testament şi pe cele ale Vechiului Testament, şi Acesta este Hristos.

Se cântă aşadar, după cum am spus, *antifoanele*, după prima ectenie, în primul rând că este bine să ne mărturisim Domnului, Care s-a născut pentru mântuirea neamului omenesc fiind prezent alături de noi. În al doilea rând, sunt anunţate cu glas tare cuvintele: „Domnul a împărăţit", adică acum, prin excelenţă, domneşte Cel care este mai înainte de veci împărat şi Domn, îmbrăcând trupul acesta umilit, pe care l-au numit, chiar *Putere*. Ceea ce multora li s-a părut o ruşine, Mântuitorul a denumit-o *slava Crucii* (Ioan XII, 32). Precum un împărat oarecare, care are totdeauna tăria şi puterea întru sine, nu se foloseşte de ele pentru lupta împotriva duşmanilor, care tiranizează pe supuşii lui, dar în cele din urmă, voind să le facă dreptate acestora, ridicându-se cu puţină armătură, îi răpune pe duşmani cu propria-i

forță năvalnică și după ce i-a aruncat în adâncul pierzării aude de la toți cei liberați de tiranie: „Acum, a împărățit Domnul nostru, s-a îmbrăcat cu putere", adică de la cei care numesc împărăție și putere voința și hotărârea lui, tot așa și profetul, prevăzând timpul venirii în trup a lui Dumnezeu-Cuvântul și răscumpărarea neamului omenesc și distrugerea dușmanului și a diavolilor cei împreună cu el, încă și omorârea morții, precum și eliberarea celor ținuți de ea, iar unii dintre profeți văzând și peștera de la nașterea Domnului, care este în fața lor, au strigat acestea: „Acum, a împărățit Domnul" și „acum, s-a îmbrăcat cu putere". Aceasta nu pentru că mai înainte El nu avea această putere, dar, deși o are totdeauna, a fost rânduită să izbucnească în strălucire la un moment bine determinat.

Harul Sfântului Duh obișnuiește să vestească mai dinainte cele viitoare ca pe cele prezente și chiar ca pe cele ce au fost.

Capitolul XII

Pe lângă cele trei antifoane, se adaugă în prima parte a Sfintei Liturghii: „Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu", „Pentru rugăciunile sfinților Tăi" și troparul „Unule-Născut"

La sfârșitul primului antifon se adaugă: „Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu, mântuiește-ne pre noi". Pentru ce? Pentru ca să se confirme întru totul cele spuse mai înainte despre simbolul pururea Fecioarei și anume că ea este în fruntea acestei slujbe și a iconomiei celei adevărate. După antifonul al doilea, urmează cântarea: „Pentru rugăciunile sfinților tăi". Fiindcă noi, săvârșind sfânta liturghie pentru mântuirea sufletelor și iertarea păcatelor, este natural să chemăm în ajutor, spre mijlocirea prin rugăciuni, pe Maica Domnului, care este mai presus decât toți sfinții, chiar și decât puterile cerești, și după aceea pe cei bine-plăcuți Fiului ei. Deși cuvântul nostru următor găsește că toți sfinții sunt mijlocitori, totuși este introdusă ca mijlocitoare, de către arhiereu, și Preanevinovata însăși, la cuvintele acestea:

„Încă aducem ție această slujbă cuvântătoare". După altă explicație, se spune că acestea au fost orânduite de către Sfinții Părinți, explicație pe care o vom da atunci când, cu ajutorul lui Dumnezeu, vom ajunge la locul respectiv al slujbei divine. Acum, cuvântul nostru să urmărească neîntrerupt cele ce au mai rămas. Am ajuns chiar la antifonul al treilea. Troparul care se zice după sfârșitul antifonului al doilea, adică „Unule-Născut, Fiule și Cuvântul lui Dumnezeu", a fost adăugat de către împăratul Justinian, ca un sfârșit sfânt al antifoanelor, fiindcă acest tropar se potrivea foarte bine cu simbolurile nașterii lui Hristos. Acesta – spune troparul – Cel care s-a născut, Care este Fiul Unul-Născut și Cuvântul Tatălui, Cel mai înainte de început, după ce a primit să se întrupeze din Sfânta Născătoare de Dumnezeu, pentru mântuirea noastră, dumnezeirea rămânând totuși neschimbată și neamestecată, este una din persoanele Sfintei Treimi, Care a primit să se facă și om și să se și răstignească. Fiul s-a întrupat, coborându-se din sânurile părinteşti ale Tatălui, neîmpărțit și nedespărțit. Așadar, Cel care este împreună-lăudat și în Trisaghion (Sfinte Dumnezeule) de către puterile spirituale și cerești, este însuși Mântuitorul nostru.

Capitolul XIII
Tâlcuirea Trisaghionului (Sfinte Dumnezeule)

Tot așa a fost adaptat de către Sfinții Părinți și imnul „Sfinte Dumnezeule", pentru ca Cel care este lăudat prin cântarea troparului (Unule născut) să fie predicat ca una din persoanele Sfintei Treimi, de aceeași ființă cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, de aceeași fire și nedespărțit. Cei care clasifică atributele ipostatice, atribuie Tatălui cuvintele „Sfinte Dumnezeule". Cuvintele „Sfinte Tare" le socotesc adresate propriei persoane a Fiului și Cuvântului. În sfârșit, cuvintele „Sfinte fără de moarte" le consideră adresate Celui de viață făcător și de aceeași ființă cu Tatăl și cu Fiul, adică Duhului Sfânt. Dar cele trei cuvinte „Sfinte" se potrivesc pentru fiecare din cele trei persoane ale dumnezeirii, pentru că fiecare din ele este și sfântă, și tare, și fără de moarte. S-a unit așadar și imnul „Sfinte Dumnezeule" cu troparul „Unule născut", pentru a se arăta unitatea naturii și consubstanțialității Fiului cu celelalte două persoane. Pe de o parte, una este firea și substanța pentru cele trei persoane, pe

de altă parte unul este numele comun, dumnezeirea, deşi fiecare dintre cele trei persoane se numeşte Dumnezeu desăvârşit. În aceste cuvinte scurte se înţelege bine şi ceea ce s-a spus astfel de către marele teolog: Se împarte fără împărţire, ca să spun aşa şi se uneşte prin împărţire. Iar în alt loc, acelaşi Sfânt Părinte zice: Nu mă grăbesc să împart pe Cele Trei, ci mă grăbesc să spun că Cele Trei sunt într-Una.

Nimeni însă, care aude mărturiile acestea ale Trisaghionului, să nu considere că ele şi-au luat începutul numai de la întruparea lui Hristos, Dumnezeul nostru, fiindcă din vechime fusese citat, în mod mistic, de către profeţii grăitori de Dumnezeu, prin Duhul Sfânt. David, învăţându-ne cuvintele şi înţelesul acestui imn, ne redă aceasta pe scurt, zicând: „Însetat-a sufletul meu după Dumnezeul cel tare, după Dumnezeul cel viu" (Ps. XLI, 3); şi în altă parte: „Prin cuvântul Domnului cerurile s-au întărit şi cu duhul gurii lui, toată puterea lor" (Ps. XXXII, 5); iar în alt loc: „Întru lumina ta vom vedea lumină" (Ps. XXXV, 40). Dar imnul serafimic, care a fost scris de către profetul Isaia (Isaia VI, 3) şi care contopeşte pe cele „trei Sfinte" într-o domnie

şi o dumnezeire, oare se deosebeşte faţă de Trisaghionul cântat de noi?

Aşadar imnul troparului „Unule născut" s-a unit cu imnul Trisaghionului pentru că ambele se referă la dumnezeire, marcând apropierea intrării în altar a arhiereului, din mijloc.

Capitolul XIV
Intrarea arhiereului în sfântul altar simbolizează arătarea Domnului nostru Iisus Hristos la fluviul Iordan

Să vorbim despre această intrare, cât ne va ajuta Dumnezeu, potrivit cu puterile noastre. Noi socotim că intrarea arhiereului în sfântul altar simbolizează arătarea la Iordan şi înfăţişarea în public a lui Hristos, Dumnezeul nostru. Pentru aceasta, precum se pare, fâşiile de marmură, înguste şi negre, care se află pe suprafaţa podelii Bisericii celei Mari, întocmai ca nişte şiruri şi care dau impresia că curg la distanţe potrivite unele faţă de altele, sunt numite fluvii.

Până la intrare, deşi exista Arhiereul-Hristos, totuşi nu se arătase şi nu se făcuse cunoscut tuturor, chiar dacă şedea în mijlocul

poporului, săvârşind încă şi lucrări supranaturale şi extraordinare. Sosind momentul, preotul, care se găseşte în mijlocul altarului, înainte de intrarea arhiereului, întocmai ca Înaintemergătorul când săvârşea botezul pocăinţei, văzând pe arhiereu intrând, se retrage la o parte, zicându-şi în sinea sa în linişte ceea ce a zis şi Ioan: „Acesta trebuie să crească, iar eu să mă micşorez" (Ioan III, 30) şi de aceea îi cedează arhiereului locul, spre a săvârşi pe cele mai mari. Cântarea „Veniţi să ne bucurăm de Domnul", cântată de către psalţi, înfăţişează cuvintele Apostolilor, după Botezul Domnului, pe care le spuneau despre Hristos. Şi mai înainte de a fi chemaţi, unii rosteau: „Veniţi, am aflat pe Cel dorit", iar alţii ziceau: „Vino şi vezi" şi, în fine, alţii: „Au venit, au văzut unde sălăşluieşte şi au rămas la el în ziua aceea" (Ioan I, 38, 39) şi, mai pe scurt, toate cele în legătură cu Botezul, mai înainte de chemarea generală, le discutau Ucenicii unii cu alţii. Iar cuvintele: „Să ne grăbim către faţa Lui spre mărturisire", aceasta înseamnă: Fiindcă, zice, Acesta Care s-a arătat acum este Dumnezeu mai înainte de veci şi creator al cerului şi al pământului şi al mării, dar acum s-a făcut om, asemenea nouă, având toate cele proprii ale naturii omeneşti, în afară

de păcat, dar, pe de altă parte, va veni din nou în momentele cele mai de pe urmă, cu aceeaşi persoană, să judece viii şi morţii, nu încă cu astfel de corp, dar nici necorporal. Tocmai pentru aceste motive, pe care El însuşi le ştie, privitoare la corpul absolut îndumnezeit, se rostesc cuvintele: Veniţi să ne închinăm Lui, crezând în El ca în Dumnezeu, căzând înaintea Lui pentru cele ce am păcătuit. Să ne grăbim şi să ajungem la faţa Lui întru mărturisire şi cu zdrobire de inimă, pentru ca să-L aflăm pe El însuşi judecător milostiv, căci în iad nu mai este mărturisire. De aceea, acum trebuie să dăm năvală şi s-o apucăm înainte.

Capitolul XV
Suirea arhiereului în jeţul arhieresc din altar, după terminarea Trisaghionului, simbolizează suirea la ceruri a Domnului, precum şi ridicarea de la Vechiul Testament la înălţimea harică a Noului Testament

Îndată după intrarea în altar şi după sfârşitul Trisaghionului urmează suirea arhiereului în jeţul arhieresc înalt. Aceasta simbolizează suirea de pe pământ la cer şi ieşirea din mijlocul vieţii josnice a iudeilor şi

ridicarea mai sus față de Legea Vechiului Testament, îngăduită acestora dintr-un pogorământ indulgent, așa încât de aici este limpede că după instituirea Botezului s-a făcut începutul primirii harului divin. În continuarea acestora, se introduce la mijloc stihul numit *prochimen*, care s-a numit așa fiindcă se așază înaintea tuturor simbolurilor harului nou. După aceasta, devin cunoscute și chemarea Apostolilor și desemnarea lor, prin citirea Faptelor lor sau a Epistolelor. Pe lângă acestea se face cunoscut și harul celor care au scris Sfintele Evanghelii. Actul pecetluirii prin binecuvântarea pe care obișnuiește s-o facă arhiereul dinăuntru, la sfârșitul Trisaghionului, se caracterizează ca plinire, întocmai ca o pecetluire a cuvintelor profetice rostite mai înainte despre Hristos, căci venirea Lui în trup a fost o pecetluire care sancționează ca adevărate cele spuse mai înainte de profeți. Aceasta a fost rânduită și ca început al faptelor mărețe, demne de Dumnezeu și al răscumpărării neamului omenesc.

Există însă și o pecete a păcii aceleia care a desființat domniile fărămițate și a decretat pacea îndelungată pentru popoare. De aceea, arhiereul rostește „Pace tuturor", făcând să se

înțeleagă că Hristos, Tatăl păcii, a adus spre o unitate și pe cele pământești și pe cele cerești.

Capitolul XVI
Citirea din Faptele Apostolilor și din Epistole înseamnă alegerea Apostolilor de către Domnul, iar efectul miraculos al predicii lor în lume confirmă puterea divină a Domnului Hristos și adevărul Evangheliei

Să nu se scandalizeze cineva care aude acestea și să nu spună: Cum de ai așezat tu la început, înaintea simbolurilor patimilor, cele săvârșite de către Apostoli după Înviere?

Dar să știi tu, care spui aceste lucruri, că nici o enigmă, nici un simbol, nici o comparație nu pot să respecte întru totul, în mod neschimbat, asemănarea lucrurilor cu care le compară[20] și nici nu pot să păstreze asemănarea persoanei și a momentelor și a ordinii celei dintâi și celei de a doua și a celor ce urmează, dar mai ales identitatea lor. S-au înfățișat însă așa încât să poată purta icoana

[20] Cf. Sf. Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia după Luca*, cap. XVI.

prototipului, dar este cu neputință a se păstra ceea ce este asemănător. Să spunem aşadar că citirea din Fapte şi din Epistole ne înfăţişează alegerea Apostolilor şi sfârşitul făgăduinţelor lui Hristos, Dumnezeul nostru, din care se dovedeşte puterea Lui şi infailibilitatea adevărului, fiindcă El a zis către ei: „Veniţi după Mine şi vă voi face pescari de oameni" (Matei IV, 19). Priveşte cum pescarii şi neştiutorii de carte au scos lumea din adâncul înşelăciunii şi de la răsăriturile soarelui până la apusurile lui se vestesc faptele lor, iar învăţăturile lor domină toate celelalte legi şi porunci. Dar ceea ce este mai minunat decât toate este puterea iscusinţei Apostolilor, care n-a avut efect numai cât au zăbovit ei în viaţă, aşa cum a fost cazul cu ceilalţi pescari, după moartea cărora a încetat şi acţiunea lor. Ceva şi mai de admirat: Cu toate că ei au semănat sămânţa numai la o parte din toate neamurile, sămânţa aceea aruncată de ei a reînsufleţit pe mulţi pescari şi vânători şi ostaşi şi negustori şi agricultori, care au adus rod însutit Stăpânului şi Creatorului, cum se poate vedea până azi şi până la sfârşitul veacului acestuia că mulţi dintre cei necredincioşi se apropie de Sfântul Botez, pescuiţi de năvodul acestor pescari. Cam aceste lămuriri se pot da cu privire la

citirea Faptelor şi Epistolelor dumnezeieşti ale Apostolilor.

Capitolul XVII
Înţelesul citirii cu voce tare a Sfintei Evanghelii, al cântării Aliluia şi al căditului în acest moment

Citirea cu voce tare a Sfintelor şi dumnezeieştilor Evanghelii înseamnă cuvintele, poruncile, legile înseşi ale Domnului Hristos însuşi, Dumnezeul nostru, pe care le-a orânduit pentru noi, patimile, îngroparea, Învierea şi Înălţarea Sa la ceruri.

Despre minuni, Evangheliştii au alcătuit un cuvânt scurt, lămurind printr-o vorbire scurtă mulţimea nesfârşită de minuni.

Fiindcă Dumnezeu, Cel slăvit în cântări, este şi om în acelaşi timp, Fericiţii Părinţi I-au compus şi imnuri mixte. Ca şi imnul Trisaghion, tot aşa şi *Aliluia* este un imn îngeresc, pentru ca să se facă cunoscut că este Dumnezeu din cântările îngereşti iar, că este om, să se facă cunoscut din cele de la noi.

Cădirea în momentul cântării imnului *Aliluia*, cu mişcarea continuă a cădelniţei arată harul Sfântului Duh, care a fost dat Ucenicilor,

când au fost trimişi să vindece toată boala şi toată neputinţa în Israel.

Rugăciunea şi cererile de după citirea Evangheliei până la Imnul heruvimic ne indică învăţătura lui Hristos, Dumnezeul nostru, în timpul celor trei ani şi catehizarea celor care au fost pregătiţi pentru Botez, pentru care i-a atras puterea cuvintelor şi efectul minunilor. Atunci, şi catehumenii, şi cei care încă nu erau vrednici pentru Sfintele Taine ale lui Hristos sunt trimişi afară. Rugăciunile făcute în acest interval de timp sunt şi pentru catehumenii înşişi, şi pentru credincioşi şi chiar pentru arhiereul însuşi.

Sfinţii Părinţi, gândindu-se cum trebuie să fie sufletul şi mâna celui care se va atinge de preacuratul Trup al lui Hristos, Dumnezeul nostru, că acesta (sufletul) trebuie să fie mai curat decât razele soarelui, au rânduit rugăciunile pentru iertarea păcatelor, care va fi prin iubirea de oameni a lui Dumnezeu.

Capitolul XVIII

Ducerea Sfintelor de la proscomidie pe sfânta masă înseamnă drumul din Betania la Ierusalim al Domnului Hristos, înălţarea Sa pe cruce, îngroparea, Învierea şi Înălţarea la ceruri. Sfânta masă, cu acoperământul ei, cu poziţia ei în mijlocul altarului, cu liniile perimetrului ei, simbolizează cerul şi pământul, care se unesc pentru jertfa ce se săvârşeşte aici

Strămutarea Sfintelor, zic, a Trupului Domnului şi a Sângelui, de la proscomidie şi ducerea lor pe sfânta masă, după Heruvic, simbolizează mergerea Domnului din Betania la Ierusalim. În acel moment, şi marea mulţime de popor şi copiii evreilor îi aduceau Domnului cântări de laudă, cu adâncă simţire, ca unui împărat şi biruitor asupra morţii. Dar şi îngerii, împreună cu heruvimii, îi aduceau întreită cântare de laudă, în mod înţelegător. Diaconii poartă sceptrele şi săbiile[21] mari ca

[21] Subota latină spune: Hinc in picturis Graecae missae vides angelos, quorum vicem gerunt diaconi, gladiis armatos. Et caeremoniarum apud nos magistris baculus instar sceptri est („De aceea, în picturile liturgice

simboluri ale împărăției, pe care le purtau în vechime, precum și evantaiele, care se numesc ripide și care sunt simbolul heruvimilor. Imnul heruvimic, cântat, ne îndeamnă pe toți, de aici și până la sfârșitul Sfintei Liturghii, să avem mintea mai atentă, lepădând toată grija cea lumească, ca unii care vom primi pe Marele Împărat prin Sfânta Împărtășanie.

Depunerea Sfintelor pe sfânta masă ne amintește în acest moment foișorul cel așternut, iar după puțin timp aceeași depunere a Sfintelor ne amintește și înălțarea pe cruce și la sfârșit simbolizează îngroparea și Învierea și după aceea Înălțarea.

Dacă Fericiții Părinți n-ar fi prezentat pe fiecare în parte din cele ce s-au săvîrșit atunci, ceasul și timpul și locul, încă ar mai fi fost nevoie de alte strămutări și de mai multe altare și de pe ele să se săvârșească Taina iconomiei divine, ca ceva reproșabil. Ei au imitat un mod de lucrare demn de creația divină, atât cât îi este îngăduit omului să imite și să săvârșească cele dumnezeiești. Ei au întocmit, pe de altă parte, acoperișul de

---

greceşti vezi îngeri al căror rol îl îndeplinesc diaconii, înarmați cu săbii. La noi, bastonul pe care-l au superiorii Bisericii în timpul ceremoniilor este în loc de sceptru al stăpânirii").

deasupra al sfintei mese, ca un cer împodobit, iar pe de altă parte au delimitat altarul sfânt sub cele patru coloane ale baldachinului, fapt prin care se împlinește și cuvântul profetic care zice: „Dumnezeu a săvârșit mântuirea în mijlocul pământului" (Ps. LXXIII, 18), toți mărturisind că centrul pământului a fost delimitat în Ierusalim și acolo a îndurat Domnul toate cele ale patimilor: trădarea, judecata, cele mai înainte de cruce și cele de după răstignire. Fiindcă și sfânta masă ne înfățișează o linie de întretăiere a cerului și a pământului și fiindcă are poziția ca un centru al coloanelor și al ripidelor în cerc, în mod natural, ea însăși ar putea fi considerată drept cer. Fie că s-ar găsi în India, fie că s-ar găsi în Insulele Britanice, sfânta masă ne face să înțelegem că lucrează mântuirea în mijlocul pământului, prin cele ce se săvârșesc pe ea. Celui care zice că nu fiecare biserică are baldachin și fundament-piedestal și colonade, este de ajuns să-i spunem că în fiecare biserică este statornicită prin lege forma semicirculară a altarului. Și absida altarului reprezintă emisfera cerească, având în mijloc, sub ea, sfânta masă.

Capitolul XIX
Îndatoririle clericilor şi credincioşilor de a se pătrunde de însemnătatea celor ce se rostesc şi se săvârşesc în această parte a Sfintei Liturghii, care se numeşte „anaforă"

După depunerea Sfintelor Daruri pe sfânta masă, arhiereul făcând rugăciunea pentru sine şi pentru popor, cere ca să fie bine plăcută lui Dumnezeu şi Tatăl jertfa cea pusă înainte a Unuia-Născut Fiului Său. Acesta, Cel jertfit, S-a dat pe Sine însuşi ca jertfă spre slava Tatălui Său propriu, deşi Tatăl n-a cerut aceasta, iar sângele vărsat spre cinstea părintească a devenit preţ pentru eliberarea întregii omeniri, întocmai ca un preţ de răscumpărare.

Apoi, diaconul rosteşte cu voce tare: „Să ne iubim unii pe alţii", aşa încât sărutarea simţită care se face acum să fie primită înţelegător în inimă şi să înlăturăm tot gândul rău.

Diaconul, glăsuind poruncitor, repetă cuvântul „uşile", zicând: „Uşile, uşile, cu înţelepciune să luăm aminte", adică, nu ca

nişte neînţelepţi şi fără judecată să îndrăznim către aceste Sfinte Daruri, nici ca şi cum am săvârşi ceva comun, neschimbabil, cu fapta şi cu gândul (puterea), conform deprinderii de fiecare zi, pentru ca să părem că aducem o jertfă bineplăcută lui Dumnezeu, ci, după ce vom cunoaşte cu claritate pe fiecare dintre prototipurile care se săvârşesc acum, pentru cine şi în ce mod se săvârşesc, ni se fixează în minte ceea ce este util şi drept.

Se cade deci ca cei iniţiaţi şi conducători în cele tainice, adică preoţii şi arhiereii şi toţi care slujesc acestea, să cunoască raţiunea celor ce se săvârşesc şi la ce se referă fiecare în parte. Acest lucru este propriu naturii raţionale, cum ne porunceşte şi cuvântul: „Cu înţelepciune să luăm aminte". Acestor cuvinte le urmează: „Să stăm bine, să stăm cu frică, să luăm aminte, Sfânta Jertfă". Care este jertfa? Este limpede că ea este privirea atentă către prototipurile simbolurilor ce se săvârşesc, pentru că şi numele de anaforă însemnează ceva care serveşte la arătat şi la asemănare şi pentru aceasta, înfricoşându-ne şi, în acelaşi timp, înlăcrimându-ne, ca unii care acum vedem pe Dumnezeu-Omul pătimind pentru noi, aşa să stăm cu atenţie, cu înţelepciune, pentru ca, cu pacea şi cu liniştea fiinţelor

raționale de pe pământ, producând sau înălțând acestea, să ne învrednicim să vedem sfânta Înviere a Sa și de aici să ne umplem de bucurie, dar mai ales noi cei care ne împărtășim cu vrednicie cu Sfântul Trup, în acest loc sfânt, căci aceștia împreună pătimesc cu El și se îngroapă și înviază împreună cu El.

Capitolul XX
Credincioșii răspund că vor aduce lui Dumnezeu, ca jertfă de laudă, mila și pacea și că vor avea inimile lipite de Domnul. Se rostește Crezul, în auzul tuturor, fiindcă tainele credinței nu mai sunt interzise ca în epoca primară creștină, când se respecta disciplina arcană

Pe lângă acestea, arhiereul ne îndeamnă: „Sus să avem inimile și toată mintea". Credincioșii, rostindu-se acestea, făgăduiesc că vor proaduce în primul rând milă, apoi pace, ca jertfă de laudă. Ei mai mărturisesc că tot așa au și inimile către Domnul, precum li s-a poruncit.

După acestea s-a stabilit să se rostească dumnezeiescul Simbol al credinței ortodoxe, pentru ca din aceasta să

fie cunoscut tuturor că Unul din Treime, Fiul Cel Unul-Născut și Cuvântul Tatălui Celui fără de început s-a făcut și om, pentru mântuirea noastră, întrupându-Se din Sfânta Fecioară, răstignindu-se și îngropându-se, și înviind. Aceste lucruri sfinte sunt săvârșite după sfintele Sale porunci, pentru ca nu numai prin vorbe, ci, neîncetat, și prin faptele mântuirii noastre, care se săvârșesc, să ne arătăm că trăim, dar în același timp că trăim într-un mod demn. Să mărturisim, pe de o parte, că El a răbdat patimile cu trupul, dar pe de altă parte, că dumnezeirea Lui s-a păzit nepătimitoare, dar în același timp să mărturisim acestea, pentru ca, prin rostirea cu voce tare a acestui Simbol dumnezeiesc, și cei neștiutori, și cei neînvățați, auzindu-l rostit, să priceapă întru totul formulele misterului credinței, care nu mai sunt interzise pentru auzurile multora.

Capitolul XXI
Închiderea uşilor împărăteşti, tragerea perdelei şi acoperirea Sfintelor Daruri cu „aerul" simbolizează noaptea întunecoasă în care Domnul Hristos a fost judecat la Ana şi Caiafa şi cele ce s-au întâmplat cu Sfântul Apostol Petru

Închiderea uşilor şi tragerea perdelei de deasupra lor, precum se obişnuieşte în mânăstiri şi acoperirea Sfintelor Daruri cu un acoperământ numit *aer*, înseamnă, după cum credem, noaptea aceea în care a avut loc trădarea Domnului de către ucenicul Său şi ducerea la Caiafa şi înfăţişarea la Ana şi mărturiile mincinoase, desigur şi batjocurile şi scuipările şi toate celelalte ce s-au întâmplat acolo. Pentru ce altceva a fost numit *aer* acest acoperământ, decât că ceea ce este acoperit de el redă întru totul marginea atmosferei întunecoase a nopţii de care s-a vorbit? În noaptea aceasta, şi marele Petru, stând afară la poartă, a fost introdus înăuntrul curţii, prin mijlocirea ucenicului cunoscut arhiereului. Aici, întâmpinându-l şi sluga şi cei care şedeau lângă rugul focului, îl mustrau şi i-au urmat şi

celelalte câte l-au împins spre prăpastia tăgăduirii, îngăduindu-i-se ca, după această cădere să ajungă la ridicare şi laudă.

Momentul în care se ridică aerul şi când se strânge perdeaua şi când se deschid uşile închipuie dimineaţa în care L-au adus pe Domnul şi L-au predat conducătorului Pilat din Pont. În momentul acesta, adică în momentul închiderii uşilor şi a perdelei, Sfinţii Părinţi au rânduit ca ipodiaconii să stea afară în spaţiul sfântului naos, ca într-o curte a sfântului altar, înlăturând orice obiect de scandal din mijloc, dându-i afară şi trimiţându-i înapoi pe cei care, cu nerușinare şi lipsă de respect, aleargă încoace şi încolo, spre vătămarea sufletească a celor curaţi sufleteşte, ca pe o slugă oarecare. Cei care rostesc cu voce tare cuvintele: „Câţi suntem credincioşi", întăresc pe credincioşii care sunt de faţă, aducându-le aminte în mod tainic de căderea lui Petru, tocmai în acest moment, pentru ca nici unul dintre ei, furat prin înfricoşare sau prin vicleşug de către demoni, care stau totdeauna în rugul de foc al pedepsei şi care introduc cugetări arzătoare mai ales în inimile celor mai ridicaţi în virtute, să nu şovăie cu mintea, să nu se gândească numai la scuipările peste obraz şi la batjocoriri, ci să fie atent şi la

sângele, şi la patimile, şi la moartea Domnului Hristos Dumnezeu. Şi în situaţia aceasta, întocmai ca un apărător al lui Dumnezeu, să-I dăruiască ceea ce este întru totul lipsit de durere şi ceea ce nu cauzează, neînţelepţeşte, nici o durere şi aşa să se repeadă asupra prăpastiei celor cu închipuiri, făcând să se vadă tăgăduirea de către ei a întregii iconomii a lui Hristos în atelierul ascuns al cugetului lor.

Capitolul XXII
Să ne ferim de a cădea în prăpastia în care s-a prăbuşit însuşi Sfântul Apostol Petru

Ia seama, deci, cum ne-au învăţat Sfinţii Părinţi să ne înfăţişăm faptele marelui Petru, din acel moment şi loc, ca să ne gândim că, deşi era temelia Bisericii, pe care însăşi Biserica avea să fie zidită, Providenţa a dispus în mod chibzuit să i se ia episcopatul sfânt, în acel moment, aceluia care, scufundându-se în astfel de greşeală, era în pericol să se prăbuşească.

Cum ar fi cu putinţă, ca dintre cei care există azi, care n-au obţinut nici episcopatul

sfânt şi nici vreo slujbă corespunzătoare, să nu cadă într-o astfel de prăpastie?

Unii spun că ipodiaconii reprezintă simbolul toiagului legal, care era ţinut în mână de cei care mâncau pasca aceea, fiindcă ipodiaconii, stând afară, obligă pe credincioşi la linişte, din partea lor, pentru ca preoţii din interior, având liniştea asigurată ca o bază sigură, să săvârşească în linişte sfintele mistere liturgice.

Capitolul XXIII
Diaconii, când apără începetişor Sfintele Daruri cu ripidele, simbolizează puterile cereşti, care au fost alături de Domnul Hristos în noaptea condamnării. Crucea a devenit obiect de venerare pentru creştini

Ce ar putea să spună cineva despre ripidele sfinte, ţinute acum în mână de către diaconi şi mişcate de către ei pe deasupra Sfintelor, ca şi cum ei ar fi într-o stare de încremenire, până la plinirea rugăciunii: „Trimite Duhul Tău cel Sfânt peste noi şi peste aceste Daruri ce sunt puse înainte”?

Pe de o parte, este îndrăzneţ să mai vorbeşti despre acestea, dar pe de altă parte,

pentru că am consimțit o dată să ne supunem îndemnului celui care ne-a poruncit, haide să vorbim şi despre acestea, cu ajutorul lui Dumnezeu. Dacă acestea vor fi bine primite şi de către alții, Domnului să-I mulțumim. Eu ştiu bine că acestea nu sunt întru totul criticabile şi nici nu sunt în afara dogmelor credinței creştinilor. Noi spunem deci că totdeauna şi peste tot au asistat şi puterile cereşti pe Domnul Hristos, mai ales în noaptea aceea în care a fost dat. Aşadar, Puterile cereşti însele, văzând aducerea la Caiafa, înfățişarea la Ana, mărturiile mincinoase, lovirile cu vergile, scuipările, palmele peste obraz, batjocura aceea a iudeilor, îmbrăcarea cu hlamidă roşie de către soldați, coroana de spini, închinăciunile în batjocură şi toate câte ni le istorisesc Sfintele Evanghelii şi câte le-au lăsat la o parte, poate, din cauza mulțimii lor, nedumerite pentru fiecare din cele petrecute şi uimite de mărimea îndelung-răbdării Lui, acoperindu-şi fețele lor, se întorceau cu spatele şi iarăşi, adânc mişcate, îşi reîntorceau fața la El. Aceasta o făceau puterile cereşti continuu, până la înălțarea Domnului pe Cruce, căci crucea a devenit sfârşit al patimilor trupului şi al ruşinii după acestea, ceva mai mult, aceasta a devenit slavă, iar nu ruşine, fiindcă ea este

început al lucrărilor şi puterilor dumnezeirii, fiindcă de aici s-a făcut cutremurul acela al pământului întreg şi întunericul de trei ceasuri peste tot pământul, chiar şi despicarea pietrelor şi a catapetesmei templului şi deschiderea mormintelor, încă şi învierea morților şi câte a săvârşit Mântuitorul, coborându-se în iad.

Capilolul XXIV
Ecfonisul „Cântarea de biruință, cântând, strigând..." care se rosteşte înainte de rugăciunile pentru sfințirea Darurilor, este imnul triumfal al puterilor cereşti, înălțat Domnului pentru biruința Sa asupra patimii şi a morții

De aceea, după ce Domnul Hristos a ajuns la locul răstignirii, Puterile cereşti au lăsat înfățişarea de încremenire şi uimire. Diaconii vântură, deci, ripidele sfinte spre amintirea faptelor acelora, cum s-a spus. De aici reiese limpede că toate ocările de dinaintea răstignirii, onorurile aduse în derâdere şi batjocurile se răsfrângeau mai mult asupra Celui ce suferea, precum şi asupra puterilor cereşti. Fiindcă Cel ce a pătimit acestea a fost om desăvârşit şi tot aşa era şi Dumnezeu

desăvârşit, într-o singură persoană purtând două firi, neamestecate, neschimbate şi invariabile, pe de o parte, firea omenească a îndurat patimile, dar pe de altă parte, firea dumnezeiască a fost ferită de patimă. Potrivit cu acestea, şi slujitorii iniţiaţi ai mântuirii noastre, şi învăţătorii noştri în cele tainice, când cântă pentru iconomia divină a patimii şi îndelunga-răbdare, înalţă doxologia curată şi vrednică de Dumnezeu firii celei mai presus de fiinţă a lui Dumnezeu, întocmai ca pe o doxologie adusă Lui de către heruvimi şi serafimi.

Tocmai spre aceasta ne îndrumează pe noi ecfonisul numit al cântării de biruinţă, fiindcă trebuie să ne ridicăm acolo de unde am coborât.

Capitolul XXV
Cele ce urmează după „Sfânt, Sfânt, Sfânt Domnul Savaot": „Luaţi, mâncaţi...", „Beţi dintru acesta toţi...". Se vorbeşte despre cuvântul toţi, arătându-i-se înţelesul

Imediat după ecfonisul rostit, urmează trisaghionul („Sfânt, Sfânt, Sfânt Domnul Savaot"). Cântându-se acesta, se zice

rugăciunea, mai ales a Marelui Vasile, dar şi a dumnezeiescului Hrisostom, care începe de la firea dumnezeiască şi ajunge până la întrupare şi după ce (aceşti doi sfinţi) au expus toată iconomia mântuitoare, rostesc cu glas înalt: „Luaţi, mâncaţi..." Se pare că lipsa cuvântului „toţi" din cuvintele „Luaţi, mâncaţi" şi adaosul lui îndată în „Beţi dintru acesta toţi" stârnesc o discuţie. Noi spunem că acest cuvânt „toţi" are un înţeles dublu: istoric şi spiritual, în acelaşi timp. Înţelesul istoric îl are pentru că se referă la vicleşugul trădătorului, săvârşit chiar cu Sfintele Taine, iar înţelesul spiritual îl dau de Dumnezeu văzătorii Apostoli şi Sfinţii Părinţi. Trebuie să spunem mai ales înţelesul spiritual: După ce toţi Ucenicii au primit sfânta pâine din mâinile lui Hristos Dumnezeul nostru, după ce s-au împărtăşit cu frica lui Dumnezeu şi cu credinţă, numai Iuda, luând-o, a ascuns-o şi arătând-o iudeilor a expus batjocurii Sfânta Taină. Tocmai de aceea, cum spun Sfinţii Părinţi, se adaugă zicerea: „Căci nu voi spune taina ta vrăjmaşilor tăi" la „Cinei Tale celei de taină". Desigur, Sfântul Sânge, pe care toţi l-au primit cu buzele şi cu gurile lor dintr-un singur pahar, n-a putut să-l ascundă vicleanul, dar, luându-l la fel ca şi ceilalţi, l-a băut. Domnul, Care cunoaşte toate mai înainte de a se fi

întâmplat, ştiind acest lucru, a omis cuvântul „toţi" la ceea ce a spus despre Pâine, dar la cele privitoare la pahar, fiindcă şi Iuda se va împărtăşi din el, l-a adăugat. Aşa s-a spus cu privire la aceasta.

Capitolul XXVI
Îndatorirea creştinilor de a fi vrednici pentru primirea Sfintei Împărtăşanii

De acum înainte, potrivit cu aceste cuvinte, trebuie să explicăm şi ceea ce a fost prezentat într-o formă sensibilă de către cunoscătorii tainelor, spre folosul şi învăţătura de obşte.

S-a spus în mod clar „Luaţi, mâncaţi", printr-o poruncă de învăţătură şi de îndemn către toţi oamenii, pe care şi mai părinteşte îi îndeamnă Sfinţii Părinţi, pentru ca cei necredincioşi să se apropie de credinţă nu aduşi cu forţa sau cu sila, ci mai ales convinşi şi prin libera alegere a sufletului, ceea ce cere porunca religiei şi a credinţei. Pe de altă parte, după ce ne-am apropiat şi ne-am curăţit prin Sfântul Botez, tot aşa să ne învrednicim să primim hrana cea nepieritoare a învăţăturilor. Sfântul Vasile

cel Mare zice celor care nu sunt încă botezaţi cu Sfântul Botez: „Dulceaţa mierii, cum s-o fac eu cunoscută celor care n-o cunosc? Gustaţi şi vedeţi că bun este Domnul" (Ps. XXXIII, 9). Desigur că cei ce au crezut, cei care de acum fac parte din ceata dreptcredincioşilor, să nu ia Sfintele Taine cu totul indiferent şi fără cercetare de sine, căci Apostolul zice: "Cercetează-se deci omul pe sine şi numai aşa să mănânce din astă pâine şi să bea din acest pahar" (I Cor. XI, 28). El spune acest lucru aici cu privire la fiecare credincios. Aşadar, cel ce-şi dă seama că el nu este vrednic de împărtăşirea cu aceste Sfinte Taine, nici să nu îndrăznească să le ia, nici să le mănânce.

Pentru aceasta s-a omis cuvântul „toţi" de lângă cuvântul „luaţi", adică „luaţi" numai aceia care aveţi conştiinţa cercetată.

Cu privire la cuvintele „beţi toţi", ele sunt o poruncă pentru cei care s-au împărtăşit cu Sfântul Trup, care le porunceşte zicându-le: Nimeni din cei care s-au învrednicit să se împărtăşească cu Sfântul Trup să nu zică în sinea lui că nu este nevoie să bea şi din Sânge, ci toţi câţi v-aţi împărtăşit din Trup, beţi şi din Sfântul Sânge din potir, pentru

ca şi prin aceasta să mărturisiţi că două sunt firile într-o singură persoană[22]. Şi aşa precum primiţi aceasta ca un preţ pentru libertatea lumii, preţ oferit de bună voie, siliţi-vă să dobândiţi voi înşivă libertatea, în mod desăvârşit. Întru totul am fost încredinţaţi că noi bem Sângele acesta, în amintirea Aceluia, fiindcă cuvintele „Ori de câte ori veţi mânca pâinea aceasta şi veţi bea paharul acesta" (I Cor. XI, 26) arată că în fiecare zi trebuie să se săvârşească aceasta de către cei care pot şi că trebuie să slăvim patimile Lui pentru noi şi să-I înălţăm imne de laudă până la a doua şi slăvită venire a Lui.

[22] Argument ortodox pentru împărtăşirea credincioşilor „sub utraque specie", iar nu „sub unica specie ritu".

Capitolul XXVII

Arhiereul rosteşte epiclesa. Autorul explică deosebirea dintre textul Sfântului Vasile cel Mare şi cel al Sfântului Ioan Hrisostom şi menţionează că Sfântul Ioan introduce în Liturghia sa şi rugăciunea pentru pomenirea şi în favoarea sfinţilor părinţi, a patriarhilor şi drepţilor, după epiclesă

După rugăciunea de invocare a Sfântului Duh, arhiereul arată cu mâna Sfintele, zicând: „Şi fă adică pâinea aceasta însuşi cinstit Trupul Domnului şi Dumnezeului şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, iar ce este în potirul acesta, însuşi cinstitul Sânge al Hristosului Tău, care s-a vărsat pentru viaţa lumii, prefăcându-le cu Duhul Tău cel Sfânt"[23].

Noi ştim şi credem că acestea aşa se prefac cum cere epiclesa.

[23] Textul citat aici de Teodor de Andida este corupt. El citează din Liturghia Sfântului Vasile, dar inversând ultimele propoziţii ale frazei.

Marele Vasile însă, înaintea cuvintelor „prefăcându-le cu Duhul Tău cel Sfânt", a pus cuvintele: „cel care s-a vărsat pentru viața lumii". Acestea nu sunt în contradicție unele cu altele, căci, pe de o parte, unul (Sfântul Ioan Hrisostom) a scris aceasta cu scopul ca să arate atributul Duhului, începător al vieții, iar pe de altă parte, altul, a cărui claritate în vorbire urcă până la cer (Sfântul Vasile) ne arată că există aceeași ființă și lucrare, pe lângă aceeași voință și putere a Treimii, atribuind Tatălui cooperarea la prefacerea Sfintelor. De aici, amândoi confirmă că toate câte lucrează Tatăl, aceleași lucrează și Fiul și Sfântul Duh și câte lucrează Fiul, aceleași și Tatăl și Mângâietorul, și câte lucrează Acesta, aceleași și Tatăl și Unul-Născut.

De acum înainte, rugăciunea numită de după sfințirea Sfintelor Daruri, care conține un înțeles dublu, și pe cel din mintea Marelui Vasile, și pe al celui care are o gură mai de preț decât tot aurul, strălucitul Ioan, le înfățișează cele mai frumoase lucruri celor care le caută. Sfântul Vasile introduce astfel pomenirea sfinților, zicând: Ca să aflăm milă și har, împreună cu toți sfinții părinți, patriarhi și

cu toți drepții, la rând. Grăitorul de Aur însă, cum s-a arătat, spune că este drept ca jertfa să fie adusă și pentru ei. Firește, nu numai pentru păcătoși și-a vărsat Sângele Păstorul cel bun și s-a făcut pe Sine jertfă Tatălui spre răscumpărarea lor, dar de acum chiar și pentru drepții înșiși, căci nu există care să trăiască și să nu păcătuiască, chiar dacă o singură zi ar fi viața lui. De îndată ce toți sunt vinovați, pentru toți a murit, fiindcă toți cei care au fost înainte de cruce s-au făcut vinovați din cauza călcării poruncii de către cel întâi zidit și din cauza altor răutăți, care s-au continuat și au fost înlănțuiți de către moarte. Nici Legea lui Moise n-a mântuit pe vreunul din ei. Unul deci a murit atunci pentru toți. Noi mărturisim că vedem însăși moartea și Învierea prin misterele liturgice și este clar că acum se împlinesc de către cei ce aduc jertfă după vrednicie toate cele ale vremii de atunci.

Capitolul XXVIII
Arhiereul liturghisitor poate să mijlocească cu rugăciunile sale chiar şi pentru sfinţii înşişi, pentru că el poartă în sine chipul Marelui Arhiereu, pe lângă că este şi arhiereu luat dintre oameni

Dar să nu zică cineva: cum le-ar fi cu putinţă arhiereilor înşişi să mijlocească pentru aceşti sfinţi?[24] Nu este ceva imposibil aceasta, mai ales din partea celor care s-au învrednicit să poarte chipul Marelui Arhiereu. De altfel, ei înşişi ne arată că, dintre cele rostite sau săvârşite de către ei în Sfânta Liturghie, pe unele le săvârşesc ca arhierei luaţi dintre oameni, iar pe altele le proaduc lui Dumnezeu ca săvârşite mai presus de om, ca pe nişte

[24] Într-o notă dedesubt, editorul din Migne, P.G., explică în limba latină sensul rugăciunii din Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur, de după sfinţirea Darurilor: „Desigur că noi pomenim la sfânta masă însăşi pe martiri, nu aşa precum pomenim pe alţii, care se odihnesc în pace, încât chiar să facem rugăciuni pentru ei, ci mai degrabă îi pomenim, pentru ca ei înşişi să se roage pentru noi, pentru ca să fim nedezlipiţi de urmele lor" (Fer. Augustin, *In Ioan tractatus,* LXXXIV, 1).

imnuri heruvimice şi serafimice, ca pe toate celelalte câte sunt mai presus de vrednicia lor, fie rostindu-le cu vocea ridicată, fie pronunţându-le în sinea lor, precum ne arată foarte limpede marele Dionisie. El spune că Sfânta Liturghie, care se săvârşeşte sub ochii noştri, se săvârşeşte spre imitarea puterilor cereşti ale cetelor acelora al căror simbol îl poartă liturghisitorii, unii fiind aleşii locului şi rangului întâi, alţii ai locului al doilea şi ale celor următoare. Pe diacon îl numeşte *curăţitor*, pe preot *luminător*, iar pe arhiereu *desăvârşitor*.

Când ai să auzi „Încă aducem Ţie această slujbă cuvântătoare" şi că arhiereul murmură tainic şi chemările altor sfinţi, că rosteşte cu voce înaltă, mai pătrunzătoare: „Mai ales pentru prea sfânta, prea curata, prea binecuvântata Stăpâna noastră, de Dumnezeu Născătoare", cine crezi tu că este cel ce spune acestea? Eu cred că aceasta se spune de către persoana Domnului, fiindcă în altă parte rugăciunea spune: „Căci Tu eşti Cel ce aduci şi Cel ce Te aduci, Cel ce primeşti şi Cel ce Te împarţi", pentru ca să se arate deci că numai Domnul Dumnezeu-Omul este fără de păcat şi că, pur şi simplu, El s-a dat pe Sine pentru toţi şi că toate câte s-au săvârşit atunci, patima

îngroparea şi Învierea, acestea toate se săvârşesc şi acum prin simboluri, pentru cei ce cred. S-a stabilit de către grăitorii de Dumnezeu şi de către învăţători ca acestea să se săvârşească în acelaşi fel.

Capitolul XXIX
Domnul Hristos este în Sfânta Liturghie, în acelaşi timp, «şi Miel, şi victimă, şi Arhiereu» şi de aceea mijloceşte pe lângă Tatăl pentru toţi, chiar pentru sfinţi

La înţelegerea clară ne conduce ecfonisul de după citirea acestei rugăciuni, formulată aşa şi la Marele Vasile, şi la Hrisostom.

Cum s-ar putea pune de acord zicerea: „Ca să aflăm milă şi har”[25], cu ecfonisul: „Mai ales pentru prea sfânta, prea curata”? De Dumnezeu insuflatul ne face să înţelegem, cu toată uşurinţa, şi altceva: că, de îndată ce toţi drepţii vor sta în partea dreaptă a Judecătorului, dar şi cea care a născut pe Domnul Dumnezeu-Omul, şi va fi arătat şi locul şi treapta fiecăruia, cu toate acestea, dat fiind faptul că noi toţi suntem într-o treaptă, preotul se roagă ca noi să ne

[25] Vezi Liturghia Sfântului Vasile cel Mare.

învrednicim de treapta din locul celor care, având cu adevărat o viaţă neprihănită, I-au fost bine plăcuţi, iar nu să fim între cei de la stânga şi osândiţi. Mai important este să înţelegem că acestea sunt spuse şi săvârşite ca din partea lui Hristos, căci Cel ce se jertfeşte în mod nesângeros este Fiu şi Cuvânt şi Miel şi victimă, în acelaşi timp, şi tot El însuşi este şi Arhiereu în veci. Aşadar, El însuşi mijloceşte pentru noi la Tatăl Său. Însuşi faptul că preotul zice: „Luaţi, mâncaţi, acesta este Trupul Meu”, oare, nu este spusă aceasta ca din partea lui Hristos însuşi? Astfel, cele spuse de către arhiereu în Sfânta Liturghie au un înţeles întreit: unele, ca din partea unui mijlocitor dintre oameni şi consacrat Tatălui, altele ca imitare a puterilor cereşti, iar altele ca din partea lui Hristos însuşi, Dumnezeul nostru.

Dar pentru care motiv Sfinţii Părinţi au unit pe toţi sfinţii Vechiului şi Noului Testament? În rândul întâi, pentru toate cele spuse mai înainte; în al doilea rând, ca să arate că unul este Dumnezeu, şi al acelora şi al acestora, Cel căruia I-a plăcut să săvârşească misterul acesta prezent, existent însă mai înainte de veci; în al treilea rând, pentru că toţi am fost vindecaţi prin rănile Lui şi fiindcă pentru toţi s-a vărsat Sângele Lui.

Capitolul XXX

După ecfonisul „Mai ales pentru prea sfânta...", diaconul pomeneşte dipticele morţilor, iar arhiereul pomeneşte sfinţii Noului Testament. Vechiul Testament, împreună cu Cortul mărturiei, preînchipuie Noul Testament

După aceea, în timp ce diaconul pomeneşte cu glas încetişor dipticele celor adormiţi, arhiereul iarăşi începe pomenirea sfinţilor Noului Testament, punând la început pe Întâimergătorul Ioan, precum evangheliştii l-au pus mai înainte de venirea pe pământ a Mântuitorului, ca pe primul vestitor şi predicator al venirii lui Hristos şi ca cei care întăresc cuvântul lui Hristos că: „Între cei născuţi din femei nu s-a ridicat nimeni mai mare decât acesta", apoi punând pe apostolii şi pe sfinţii a căror pomenire o săvârşim.

Pentru ce spunem că acestea se numesc *Testament*? Fiindcă legislaţia dată prin Moise a fost simbolul acestui Testament Nou şi însuşi Cortul mărturiei constituia schiţele de plan premergătoare ale acestuia, care au fost numite *Testament* de către Dătătorul de lege. Deci

dacă preînchipuirea este numită *Testament*, cu atât mai mult Adevărul care a apărut. Cortul acela de la început conţinea, după Sfântul Pavel (Evr. IX, 1) prescripţii religioase şi alte mărturii ale tainelor minunate, dar avea şi porunci şi rânduieli ale lui Dumnezeu şi făgăduinţe pentru cei care păzesc aceste porunci. Cu privire la aceştia, Legiuitorul a fixat ca regulă de conduită că trebuie să asculte de el şi de poruncile date, până va veni Acela de la Care pornesc, precum spune Patriarhul Iacob (Fac. XIX, 17-22). Dar însuşi Moise aşa a grăit, zicând: „Prooroc ca şi mine va ridica; pe acesta să-L ascultaţi în toate câte vă va spune vouă" (Deut. XVIII, 15).

Capitolul XXXI

Domnul Hristos, Cel prezis de profeţi, a desăvârşit Legea Veche, dând Testamentul Nou, pe care l-a pecetluit cu Sângele Său

Aşadar Domnul Hristos, fiind prezis de către aceia, de către Iacov şi de către Moise şi apoi de către profeţii inspiraţi de Dumnezeu, a venit şi a împlinit cele ce lipseau Legii Vechi, cum Însuşi a zis: „N-am venit să stric Legea ci s-o împlinesc" (Matei V, 17). A împlinit-o cu

adevărat, pentru că a tăiat rădăcinile şi originile păcatului. Dintre cei ce sunt veghetori, nici unul nu va înainta vreodată spre săvârşirea păcatului, fiindcă Legea Veche zice: „Să nu ucizi", iar Domnul Hristos, dătătorul şi al acesteia şi al celei noi, a adăugat: „Nici să nu te mânii". Aceea zice: „Să nu faci fapte desfrânate", aceasta: „Nici să nu pofteşti" (Exod XX, 13-17; Matei V, 21 ş.u.) şi câte altele, în continuare, mai sunt de auzit de la Sfinţii Părinţi. Şi Testamentul cel dintâi a fost consfinţit cu sânge, şi acesta – Noul Testament – de asemenea, fiind întărit cu Sângele Mielului Cel preacurat, întocmai ca un testament oarecare, cu un roşu de o culoare împărătească, pecetluit în tot contextul cu scrisul de mână (proprie), îi rămâne Bisericii, indestructibil şi infailibil. Suportând multe atacuri ale duşmanilor, s-a arătat însă mai tare decât porţile iadului, prin puterea Celui care a imprimat acest Testament în sufletul credincioşilor, căci Însuşi spune prin gura Profetului: „Iată vin zile şi vă voi pune în inimile voastre un legământ, nu ca cela pe care l-am încheiat cu părinţii voştri, ci voi da legile mele în inimile lor şi mă vor cunoaşte toţi, de la cel mai mic până la cel mai mare al lor, şi vor fi în stare să fie învăţaţi chiar de către

Dumnezeu Însuşi" (Ieremia XXXI, 31 ş.u.). Pentru aceasta Domnul Hristos n-a lăsat nimic scris, dar ne-a rânduit prin cuvinte, pe de o parte, învăţăturile şi poruncile ca lege a noastră, iar pe de altă parte, prin tradiţia practică, ne-a rânduit misterul divin liturgic. Încă a mai făgăduit, zicând: „Când va veni Mângâietorul, pe care Eu îl voi trimite vouă de la Tatăl, Acela vă va învăţa pe voi şi vă va aminti toate pe care vi le-am spus eu. Şi altele va vesti, pe care acum nu puteţi să le auziţi sau să le purtaţi" (Ioan V, 26). Venind Mângâietorul, s-a făcut ceea ce a făgăduit Domnul.

Capitolul XXXII
Sfinţii Apostoli, sub inspiraţia Duhului Sfânt, au alcătuit rugăciuni pentru Sfânta Liturghie. Sfinţii Părinţi au alcătuit apoi servicii divine definitive, pe care le avem şi astăzi

De bună seamă, atunci Apostolii au exercitat şi funcţia de arhierei şi, locuind în ei Sfântul Duh, în formă de limbi de foc, învăţându-i cele ce trebuie şi desemnându-i pe fiecare din ei pentru neamul al cărui dialect i-a

învățat să-l vorbească[26], alcătuiau sfinte rugăciuni pentru misterele liturgice şi ierurgii corespunzătoare puterii de înțelegere a fiecărui popor, atât pentru împrejurările contemporanilor, cât şi pentru cursele ascunse ale persecutorilor[27]. Poate că în rugăciuni şi în ecfonise se deosebeau unii de alții, dar schema principală a misterelor liturgice transmise era conformă cu însuşi modelul pe care Domnul nostru Iisus Hristos ni l-a încredințat.

După Apostolii de Dumnezeu grăitori, unii dintre Sfinții Părinți, în mod particular, fiecare îşi alcătuia şi rugăciuni, şi ecfonise, şi un serviciu divin complet (ακολονθια)[28] cum au făcut strălucitul întru Sfinți Epifanie şi Marele Vasile şi Sfântul Hrisostom. Cu toate acestea, toți şi-au scos apa învățăturilor dogmatice din râurile izvorului de viață dătător al Mângâietorului. Biserica dreptcredincioşilor

[26] Este interesantă şi vrednică de reținut părerea lui Teodor de Andida că fiecare Apostol a fost învățat prin inspirația divină limba acelui popor pentru care va trebui să fie destinat în mod special.

[27] Şi Pseudo-Sofronie, în *Comentariul liturgic*, capitolul I, mărturiseşte aproape ad litteram cele cuprinse aici.

[28] Vezi Pr. Prof. P. Vintilescu, *Sensul cuvântului διάταξις şi ακολουθία în terminologia liturgică*, Bucureşti, 1946.

a primit aceste învățături dogmatice ca spuse şi practicate de însuşi Domnul Hristos. Şi acum, mai înainte de celelalte, predomină Sfânta Liturghie a Marelui Vasile şi a Sfântului Hrisostom, împreună cea a Darurilor celor mai înainte sfințite, despre care unii spun că este a lui Iacov, fratele Domnului, alții a lui Petru, apostol şi corifeu, iar alții a altora.

Capitolul XXXIII
Rânduiala Sfintei Liturghii, începând de la rugăciunea de pomenire de după „Mai ales pentru prea sfânta..." până la „Tatăl nostru"

După pomenirea apostolilor şi a sfinților, despre care s-a vorbit mai înainte, se face citirea numelor morților pomeniți şi a celor pentru care se aduc Sfintele Daruri. După aceea se face pomenirea preoților şi a conducătorilor statului şi a tuturor laolaltă. Dar alcătuitorii Sfintei Liturghii, năzuind ca arhiereul să imite pe Dumnezeu, hotărăsc, pe bună dreptate, ca el să se roage şi pentru duşmani, căci se cade ca un astfel de arhiereu să fie mijlocitor între Dumnezeu şi oameni[29].

[29] Vezi Evr. VII, 26, 29.

Apoi urmează ecfonisul „Întâi pomeneşte, Doamne, pe arhiepiscopul nostru", din care învăţăm supunerea faţă de puterea superioară, precum şi faptul că cel care proaduce Sfintele Daruri este părtaş şi la credinţa arhiereului acestuia pomenit şi un urmaş păstrător al Tradiţiei, al misterelor liturgice, nu însă un inovator oarecare iniţiat sau descoperitor al simbolurilor Darurilor proaduse de el. După aceste ecfonise se citesc pomelnicele (dipticele) celor vii, de pildă ale arhiereilor, ale conducătorilor statului şi ale celorlalţi, diaconul rostindu-le cu voce tare. Arhiereul însă se roagă pentru pacea tuturor Bisericilor şi cere iertare pentru greşelile lor înseşi şi îndată urmează şi altă rugăciune pentru el însuşi şi pentru popor. După ecfonis se rosteşte cu voce ridicată de către tot poporul rugăciunea «Tatăl nostru, Care eşti în ceruri», care ne-a fost predată de către Dumnezeul nostru.

Capitolul XXXIV
Despre rugăciunea domnească „Tatăl nostru"

S-a hotărât să fie rostită aici această rugăciune şi pentru alte multe şi necesare

raţiuni, care sunt cunoscute numai de cei care sunt în stare să desluşească misterele lui Dumnezeu. Cât priveşte părerea noastră, se rosteşte aici rugăciunea „Tatăl nostru" pentru că şi aceasta este strâns unită cu partea mai însemnată din misterul liturgic, ca fiind atotcuprinzătoare şi pentru ca să nu aibă unii prilejul să spună că Domnul Hristos ne-a poruncit să rostim numai această rugăciune, şi nimic altceva, cum spun şi ereticii, numiţi *evhiţi*, pe care îi numesc (istoricii) şi *masalieni* şi *fundaiţi*. Aceştia ne stau împotrivă, spunând că chiar dacă cineva ar rosti această rugăciune de zeci de mii de ori, din nou trebuie s-o spună şi altceva nimic să nu adauge, denumind, nebuneşte, curată vorbărie (bolboroseală) pe celelalte imnuri şi mărturisiri. Dar chiar Domnul şi Dumnezeul nostru Iisus Hristos, ca în toate celelalte, tot astfel ne arată şi ne învaţă prin această rugăciune conţinutul schematic şi forma cererilor, cum trebuie şi pentru care lucruri este necesar să ne rugăm, interzicându-ne prin cuvintele acestei rugăciuni cererea lucrurilor pieritoare şi de scurtă durată, să cerem numai pâinea cea spre fiinţă, adică pâinea aceea care întăreşte şi susţine substanţa corpului, ca să nu fie distrusă de foame istovitoare. Pe lângă aceasta, El ne îngăduie să cerem aici ca să nu

cădem în ispită. Cu privire la celelalte cereri cu caracter duhovnicesc şi cu privire la cele potrivite pentru veacul viitor, a stabilit pentru toţi să le alcătuiască şi după forma şi după caracterul acestei rugăciuni rostită de Domnul însuşi.

Capitolul XXXV
Noi avem îngăduinţa şi îndatorirea să rostim şi alte rugăciuni, pentru ca Dumnezeu să ne fie binevoitor

Aceşti blestemaţi de Dumnezeu, evhiţii, care atribuie diavolului, în mod nemintos, până şi puterea şi începutul acestui univers întreg – o, câtă nebunie! – limitează orice rugăciune a oricui se roagă numai la aceste cuvinte (ale rugăciunii domneşti). Dar toată ceata de Dumnezeu grăitorilor Apostoli şi după ei tot şirul Sfinţilor Părinţi, deşi învaţă că cei ce se roagă să facă cereri prin formule uzuale asemănătoare şi potrivit cu caracterul acesta (al rugăciunii „Tatăl nostru") totuşi, învăţându-ne că Bunul Stăpân devine binevoitor prin cuvinte foarte multe şi prin felurite doxologii, au unit-o şi pe aceasta cu alte multe rugăciuni. Ce judecată facem noi? Pentru faptul că Domnul

Hristos n-a adăugat la această rugăciune datoria de a plânge şi a suspina (pentru păcatele noastre), de aici urmează că trebuie să respingem aceste îndatoriri? Dar marele profet şi rege David, cum şi prin ce mijloace a şters păcatul adulterului şi al omuciderii? Oare, nu scăldând în fiecare noapte patul şi aşternutul cu lacrimi? Cum au fost găsiţi înrouraţi cei trei tineri chiar în mijlocul cuptorului cu foc? Oare, nu zicând: „Noi am păcătuit, cele nelegiuite am săvârşit? Acum nu ne mai este îngăduit să deschidem gura. Făcutu-ne-am ruşine şi ocară robilor Tăi şi celor ce se închină Ţie"[30] şi toate câte se cuprind în această rugăciune? După aceea, ca şi cum ei – cei trei tineri – n-ar fi nemulţumiţi de acestea, cheamă cu glas răsunător întreaga creatură ca să aducă mulţumire şi cântare de laudă Creatorului. Nu sunt oare şi acestea vorbărie, o, ucenici ai lui antihrist şi premergători ai venirii lui? Eu nu mă abţin de a vă numi pe voi înaintemergători ai lui.

[30] Texte citate din *Cântarea celor trei tineri*, versetele 6, 10, 38 ş.u., greşit indicate de autorul din Migne că s-ar găsi la Daniel III, 29.

Aşadar prin aceste rugăciuni, cu originea la Sfinţii Părinţi, Dumnezeu este mai milostiv şi mai înduplecat spre îndurare faţă de noi.

Capitolul XXXVI
Desfăşurarea slujbei Sfintei Liturghii de după ecfonisul „Cu darul şi cu îndurările"

Acum, ajungând cu cuvântul la locul de după ecfonisul rugăciunii plecării capetelor, am crezut de cuviinţă să fie inserate aici cele ce se săvârşesc conform tradiţiei bisericeşti.

S-a spus chiar că la începutul proscomidiei se pregăteşte, împreună cu sfântul Trup, şi dumnezeiescul Sânge de către diacon, care toarnă adică şi o mică parte din apă. Darurile cele sfinţite şi prefăcute de către Sfântul Duh rămân aşa până în momentul înălţării de pe disc a cinstitului Trup al lui Hristos, Dumnezeul nostru. Atunci se aduce apă încălzită foarte bine într-o cană şi din ea se amestecă, prin turnare, cu Sfintele Daruri, aşezate pe sfânta masă, în vase, fie că sunt cupe mari, fie că sunt potire. Aceasta se face pentru ca, precum din izvorul de viaţă al coastei sfinte au ieşit ambele elemente – sânge şi apă – pline de căldură, tot aşa şi apa foarte

caldă, care se toarnă în sfântul potir, în momentul împărtăşirii, să ţină locul întru totul de simbol desăvârşit, atunci când cei care se împărtăşesc se ating de cupa potirului, întocmai ca de însăşi coasta cea dătătoare de viaţă.

Să revenim însă la desfăşurarea expunerii.

Capitolul XXXVII
Înălţarea cinstitului Trup de pe sfântul disc închipuie înălţarea Domnului pe cruce şi Învierea din morţi, iar împărtăşirea liturghisitorilor închipuie împărtăşirea Apostolilor la Cina cea de Taină

După ecfonisul rugăciunii de plecare a capetelor şi după metania arhiereului, se face înălţarea Sfântului Trup al Domnului şi Dumnezeului nostru Iisus Hristos, precum zice preotul mărturisitor, care spune cam ceea ce au spus profeţii ca îndemn, zicând: „Înălţaţi pe Domnul Dumnezeul nostru şi vă închinaţi aşternutului picioarelor Lui, că sfânt este. Iată Domnul sfânt, Cel mai înainte prezis, se înalţă. Deci, cel ce este sfânt să se apropie, fiindcă cele sfinte numai celor sfinţi li se cuvin". Dar ascultătorii, gândindu-se la slăbiciunea firii

omeneşti, spun: „Unul singur este sfânt, Domnul Iisus Hristos Cel ce este întru totul lipsit de păcat". Şi îndată se face împărtăşirea Sfântului Trup. Dar chiar dacă se împarte, neîmpărţit rămâne şi netăiat în bucăţi, în fiecare parte din cele tăiate aflându-se acelaşi Dumnezeu-om întreg, dar şi împărţit în acelaşi timp. Deşi a fost supus stricăciunii şi morţii, totuşi Trupul Lui, în iad, n-a văzut stricăciune.

Înălţarea cinstitului Trup închipuie înălţarea pe cruce şi moartea pe ea şi însăşi Învierea.

Împărtăşirea arată împărtăşirea aceea de dinainte de patimă, la Cina cea de Taină, din pâinea şi din paharul comun, despre care Mântuitorul nostru a spus: „Nu mai bea din acesta, până când îl voi bea, nou, în împărăţia Tatălui Meu", pe care l-a şi băut după Înviere, în mod neobişnuit şi extraordinar totodată, nu pentru că în acest moment Trupul ar avea nevoie de hrană, ci spre convingerea Ucenicilor despre Înviere.

Capitolul XXXVIII
Despre ridicarea sfintelor fărâmituri de pe sfântul disc, despre ultima cădire a Sfintelor Daruri, despre rugăciunea amvonului şi despre anafură

După acestea, se face rugăciunea de mulţumire şi ridicarea sfintelor fărâmituri rămase, ceea ce simbolizează Înălţarea Domnului şi Dumnezeului nostru, fiindcă atunci zice preotul: „Înalţă-te peste ceruri, Dumnezeule, şi peste tot pământul slava Ta". În ziua Înălţării, când Domnul se ridica, îngerii ziceau către Apostoli: Acesta, Care s-a înălţat de la voi, iarăşi va să vină ca Judecător. Atunci tot genunchiul I se va pleca, al celor cereşti şi al celor pământeşti şi slava Lui va fi peste tot pământul. Dacă acum mai sunt şi unii dintre cei care nu-L mărturisesc, atunci nici unul nu I se va mai împotrivi, căci atunci, spune Grigorie Teologul, vor crede, când îl vor vedea coborându-se din ceruri şi şezând ca Judecător.

Ultima cădire înseamnă harul Sfântului Duh, dat prin insuflarea Apostolilor, după Înviere.

Rugăciunea ultimă a amvonului este ca o pecetluire a tuturor cererilor şi ca o recapitulare ordonată, corespunzătoare primelor şi celor mai de cinste concluzii. Întreagă Sfânta Liturghie se săvârşeşte, îndeosebi, pentru cei ce au proadus Sfintele Daruri, dar şi pentru cei care au dat daruri şi apoi pentru toate cele ce au mai rămas, conform acestei rugăciuni unice. Deoarece unii care stau în afara altarului, adesea bâjbîie cu mintea în nedumerire, frământându-se şi întrebându-se care să fie oare scopul şi înţelesul şi puterea rugăciunilor murmurate în taină de către arhiereu şi doresc să primească oarecare cunoştinţă şi despre acestea, tocmai de aceea Sfinţii Părinţi au creat forma acestei rugăciuni, ca o recapitulare a tuturor celor cerute prin rugăciuni, făcându-i să cunoască ţesătura, pe cei ce caută s-o cunoască, din caracteristica marginii ei.

Ceea ce a rămas (din pâinea adusă în biserică), ce este altceva decât simbolul corpului Sfintei Fecioare, împărtăşirea evloghiei şi a prescurii? Căci se frânge pâinea şi se distribuie celor care o primesc cu credinţă ca o împărtăşire dintr-o evloghie nespusă; este dată ca un contradar, celor care au adus-o, ca ofrandă plină de sfinţenie din Sfintele Daruri şi

aşa prisoseşte sfinţirea şi binecuvântarea pentru cei credincioşi, din împărtăşirea cu Preacuratul Trup şi Cinstitul Sânge al lui Hristos, Dumnezeul nostru, Cel născut din Sfânta Fecioară.

Capitolul XXXIX

Nu este îngăduită săvârşirea mai multor liturghii în aceeaşi biserică şi în aceeaşi zi. Povăţuire pentru cazul când sunt lăsate sau uitate Sfintele Daruri nepotrivite.

Adăugând încă un fapt, îi voi pune sfârşit cuvântului. Fiindcă unii dintre preoţi, parte din ei sub pretextul unei nevoi, parte dintr-o lăcomie nesăturată, nu se sfiesc să săvârşească două liturghii, ci, cu îndrăzneală, răstignesc pe Hristos şi îndată Îl răstignesc din nou, adesea şi săvârşind acestea pe un singur altar. Şi tocmai de aceasta, grăbindu-se spre acest foarte înfricoşător lucru, adesea, fie dintr-un accident al vieţii, fie din neglijenţă, ei lasă Sfintele Daruri nepotrivite şi se întâmplă, după trecerea a trei sau mai multe zile, ca ele să fie găsite pline de umezeală şi de funingine şi de aceea este cu neputinţă ca

cineva să le consume. De aceea trebuie ca acestea să fie distruse prin foc, iar cenuşa rămasă din ele să fie depusă într-un loc însemnat, căci aşa ardeau în foc şi oasele rămase ale mielului aceluia al Vechiului Testament. Preotul care nu neglijează acestea va fi scutit de pedepsele stabilite de canoane. De altfel, din Mielul nostru nimic nu este de nemâncat, nimic care să producă silă la mâncare şi cu duritate de os, fiindcă Acesta este şi Cuvânt substanţial, iar Cuvântul este cuprins în tot sufletul, care s-a pregătit pe sine cu vrednicie ca locuinţă a Lui. La aceasta nu numai El vine, dar a spus că va veni şi Tatăl împreună cu El şi Sfântul Duh şi că îşi vor face locuinţă alături de El.

Capitolul XL
Încheiere. Cele scrise aici sunt numai o călăuză, care ne conduce spre sfintele mistere ale căror frumuseţi nu se pot vedea în toată natura lor

Acestea au fost schiţate, după neputinţa noastră, datorită rugăminţii fierbinţi permanente, a bărbatului care ne-a dat îndemnul, însă cel care va citi acestea nicidecum să nu creadă că cu acestea s-a terminat toată tâlcuirea sfintelor mistere liturgice, ci să creadă că i s-a întâmplat şi lui ca şi oricărui şi anume că, dacă cineva din cei ce doresc să vadă frumuseţile minunate şi nevăzute ale unui oraş ar întâlni o călăuză oarecare, fiind condus de mână de ea, va putea să vadă, ca printr-o fereastră, strălucirea şi splendoarea razelor emise de acolo, nicidecum nu va putea să vadă natura însăşi a bunătăţilor, care zac aici într-ascuns. „Căci tainele Mele, zice Domnul, pentru Mine şi pentru ai Mei" (Isaia XXIV, 16). Dar cum aş putea eu însumi, care nu numai că m-am depărtat de El (Dumnezeu), dar sunt cu totul departe

chiar şi de cei care se apropie de El, să cuget sau să grăiesc ceva demn de cele ale Lui? Totuşi îi este plăcut şi Lui ceea ce se face după putere, numai dacă ceea ce este conceput nu este departe de dogmele şi poruncile Lui. Dacă cineva va afla ceva folositor în cele scrise, să facă lui Dumnezeu o rugăciune de iertare pentru mine, care m-am ostenit, pentru cele greşite de mine. După aceea, şi mulţumire pentru cele de sus, pentru că Dumnezeu obişnuieşte să lumineze din munţii cei veşnici pe cei care s-au învrednicit să privească în mod înţelegător.

Că Lui I se cuvine toată slava, cinstea şi închinăciunea, Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin.

CUPRINS

- Episcop Vasile Coman,
PREFAŢĂ - Însemnătatea Sfintei Liturghii în viaţa credincioşilor ..... p. 5

- Pr. Prof. Nic. Petrescu,
PREZENTARE ..... p. 33

Capitolul I
Cele ce se săvârşesc în Sfînta Liturghie sunt simboluri ale tuturor actelor iconomiei mântuirii neamului omenesc şi au ca centru Sfânta Euharistie. Din cauza bogăţiei de înţelesuri a acestor simboluri, este nevoie de comentarii liturgice ..... p. 39

Capitolul II
Imaginile naturale folosite în Sfintele Evanghelii pentru lămurirea celor dumnezeieşti sunt introduse în asistenţa Sfântului Duh. Sfânta Euharistie ne dă sănătate atât sufletească cât şi trupească ..... p. 41

Capitolul III
Tainele iconomiei divine se pot desluşi în mod intuitiv prin cercetarea sfintelor icoane de pe pereţii şi coloanele bisericii ..... p. 43

Capitolul IV
Pluralitatea de înţelesuri a obiectelor şi actelor liturgice ..... p. 45

Capitolul V
Introducere în erminia propriu-zisă a sfintei liturghii, scrisă sub îndemnul „bărbatului plăcut întru toate lui Dumnezeu", episcopul Vasilie al Phitiei ..... p. 47

Capitolul VI
Sfânta Fecioară, aleasă în chip special din toată frământătura omenească, a făcut începutul mântuirii noastre şi pentru ea s-au alcătuit multe denumiri simbolice ..... p. 48

Capitolul VII
Jertfa de pe sfânta masă este incomparabil superioară jertfelor Vechiului Testament ..... p. 50

Capitolul VIII
Alte dovezi din Sfânta Scriptură (Ps. CIX, 4, Evrei VII, 11, Maleahi I, 11) despre înlocuirea cultului Vechiului Testament cu cel al Noului Testament ..... p. 52

Capitolul IX
Autorul începe explicarea proscomidiei ..... p. 54

Capitolul X
Simbolurile proscomidiei sunt: Betleemul, Nazaretul, Capernaumul. În momentul începerii Sfintei Liturghii, protosul şi arhiereul slujitor simbolizează pe Sfântul Ioan Botezătorul şi pe Domnul Iisus Hristos .... p. 56

Capitolul XI
Preotul care începe slujba Sfintei Liturghii închipuie pe Înaintemergător. Începutul Sfintei Liturghii, ectenia, antifoanele şi explicarea lor ..... p. 58

Capitolul XII
Pe lângă cele trei antifoane, se adaugă în prima parte a Sfintei Liturghii: „Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu", „Pentru rugăciunile sfinţilor Tăi" şi troparul „Unule-Născut" ..... p. 61

Capitolul XIII
Tâlcuirea Trisaghionului (Sfinte Dumnezeule) ..... p. 63

Capitolul XIV
Intrarea arhiereului în sfântul altar simbolizează arătarea Domnului nostru Iisus Hristos la fluviul Iordan ..... p. 65

Capitolul XV
Suirea arhiereului în jețul arhieresc din altar, după terminarea Trisaghionului, simbolizează suirea la ceruri a Domnului, precum și ridicarea de la Vechiul Testament la înălțimea harică a Noului Testament ..... p. 67

Capitolul XVI
Citirea din Faptele Apostolilor și din Epistole înseamnă alegerea Apostolilor de către Domnul, iar efectul miraculos al predicii lor în lume confirmă puterea divină a Domnului Hristos și adevărul Evangheliei ..... p. 69

Capitolul XVII
Înțelesul citirii cu voce tare a Sfintei Evanghelii, al cântării Aliluia și al căditului în acest moment ..... p. 71

Capitolul XVIII
Ducerea Sfintelor de la proscomidie pe sfânta masă înseamnă drumul din Betania la Ierusalim al Domnului Hristos, înălțarea Sa pe cruce, îngroparea, Învierea și Înălțarea la ceruri. Sfânta masă, cu acoperământul ei, cu poziția ei în mijlocul altarului, cu liniile perimetrului ei, simbolizează cerul și pământul, care se unesc pentru jertfa ce se săvârșește aici ..... p. 73

Capitolul XIX
Îndatoririle clericilor și credincioșilor de a se pătrunde de însemnătatea celor ce se rostesc și se săvârșesc în această parte a Sfintei Liturghii, care se numește «anaforă» ..... p. 76

Capitolul XX
Credincioșii răspund că vor aduce lui Dumnezeu, ca jertfă de laudă, mila și pacea și că vor avea inimile lipite de Domnul. Se rostește Crezul, în auzul tuturor, fiindcă tainele credinței nu mai sunt interzise ca în epoca primară creștină, când se respecta disciplina arcană ..... p. 78

Capitolul XXI
Închiderea uşilor împărăteşti, tragerea perdelei şi acoperirea Sfintelor Daruri cu „aerul" simbolizează noaptea întunecoasă în care Domnul Hristos a fost judecat la Ana şi Caiafa şi cele ce s-au întâmplat cu Sfântul Apostol Petru ..... p. 80

Capitolul XXII
Să ne ferim de a cădea în prăpastia în care s-a prăbuşit însuşi Sfântul Apostol Petru ..... p. 82

Capitolul XXIII
Diaconii, când apără încetişor Sfintele Daruri cu ripidele, simbolizează puterile cereşti, care au fost alături de Domnul Hristos în noaptea condamnării. Crucea a devenit obiect de venerare pentru creştini ..... p. 83

Capilolul XXIV
Ecfonisul „Cântarea de biruinţă, cântând, strigând..." care se rosteşte înainte de rugăciunile pentru sfinţirea Darurilor, este imnul triumfal al puterilor cereşti, înălţat Domnului pentru biruinţa Sa asupra patimii şi a morţii ..... p. 85

Capitolul XXV
Cele ce urmează după „Sfânt, Sfânt, Sfânt Domnul Savaot": „Luaţi, mâncaţi...", „Beţi dintru acesta toţi...". Se vorbeşte despre cuvântul toţi, arătându-i-se înţelesul ..... p. 86

Capitolul XXVI
Îndatorirea creştinilor de a fi vrednici pentru primirea Sfintei Împărtăşanii ..... p. 88

Capitolul XXVII
Arhiereul rosteşte epiclesa. Autorul explică deosebirea dintre textul Sfântului Vasile cel Mare şi cel al Sfântului Ioan Hrisostom şi menţionează că Sfântul Ioan introduce în Liturghia sa şi rugăciunea pentru pomenirea şi în favoarea sfinţilor părinţi, a patriarhilor şi drepţilor, după epiclesă ..... p. 91

Capitolul XXVIII
Arhiereul liturghisitor poate să mijlocească cu rugăciunile sale chiar şi pentru sfinţii înşişi, pentru că el poartă în sine chipul Marelui Arhiereu, pe lângă că este şi arhiereu luat dintre oameni ..... p. 94

Capitolul XXIX
Domnul Hristos este în Sfânta Liturghie, în acelaşi timp, „şi Miel, şi victimă, şi Arhiereu" şi de aceea mijloceşte pe lângă Tatăl pentru toţi, chiar pentru sfinţi ..... p. 96

Capitolul XXX
După ecfonisul „Mai ales pentru prea sfânta...", diaconul pomeneşte dipticele morţilor, iar arhiereul pomeneşte sfinţii Noului Testament. Vechiul Testament, împreună cu Cortul mărturiei, preînchipuie Noul Testament ..... p. 98

Capitolul XXXI
Domnul Hristos, Cel prezis de profeţi, a desăvârşit Legea Veche, dând Testamentul Nou, pe care l-a pecetluit cu Sângele Său ..... p. 99

Capitolul XXXII
Sfinţii Apostoli, sub inspiraţia Duhului Sfânt, au alcătuit rugăciuni pentru Sfânta Liturghie. Sfinţii Părinţi au alcătuit apoi servicii divine definitive, pe care le avem şi astăzi ..... p. 101

Capitolul XXXIII
Rânduiala Sfintei Liturghii, începând de la rugăciunea de pomenire de după „Mai ales pentru prea sfânta..." până la Tatăl nostru» ..... p. 103

Capitolul XXXIV
Despre rugăciunea domnească „Tatăl nostru" ..... p. 104

Capitolul XXXV
Noi avem îngăduinţa şi îndatorirea să rostim şi alte rugăciuni, pentru ca Dumnezeu să ne fie binevoitor ..... p. 106

Capitolul XXXVI
Desfăşurarea slujbei Sfintei Liturghii de după ecfonisul „Cu darul şi cu îndurările" ... p. 108

Capitolul XXXVII
Înălţarea cinstitului Trup de pe sfântul disc închipuie Înălţarea Domnului pe cruce şi Învierea din morţi, iar împărtăşirea liturghisitorilor închipuie împărtăşirea Apostolilor la Cina cea de Taină ..... p. 109

Capitolul XXXVIII
Despre ridicarea sfintelor fărâmituri de pe sfântul disc, despre ultima cădire a Sfintelor

Daruri, despre rugăciunea amvonului şi despre anafură ..... p. 111

Capitolul XXXIX
Nu este îngăduită săvârşirea mai multor liturghii în aceeaşi biserică şi în aceeaşi zi. Povăţuire pentru cazul când sunt lăsate sau uitate Sfintele Daruri nepotrivite ..... p. 113

Capitolul XL
Încheiere. Cele scrise aici sunt numai o călăuză, care ne conduce spre sfintele mistere, ale căror frumuseţi nu se pot vedea în toată natura lor ..... p. 115

În decursul Sfintei Liturghii, evenimentele iconomiei divine apar cronologic, aşa cum s-au petrecut în viaţa Mântuitorului... Liturghia nu este un memorial, ci o realitate vie. Se poate vorbi de o prezenţă, de o lucrare a Sfântului Duh, precum vorbim despre o prezenţă reală a lui Hristos şi de o continuă epifanie a Sfintei Treimi. Pe lângă retrăirea cronologică a momentelor principale din iconomia mântuirii: Întruparea, Jertfa şi Învierea, transmise cu fidelitate în Taina Euharistiei, Liturghia face cunoscută credincioşilor taina cea mare a Sfintei Treimi, unitatea lui Dumnezeu după fiinţă şi treimea persoanelor, arătând lucrarea fiecăreia în opera de creare şi mântuire a lumii. Concomitent cu revelaţia Sfintei Treimi, credinciosul este chemat să se ridice pe treptele desăvârşirii morale, să treacă de la starea de «chip al lui Dumnezeu» la starea de «asemănare» cu Dumnezeu.

Liturghia ne apare, astfel, ca un minunat «laborator» în care se lucrează restaurarea credinciosului. Pentru aceea, în decursul Liturghiei întâlnim chemări, treziri, vestiri, care ne fac să fim atenţi la cele ce se întâmplă în momentele principale.

E 3,50 E COMAN

ISBN 973-7763-21-1
ISBN 978-973-7763-21-1

COMENTARIU LITURGIC

Teodor de Andida

TEODOR
EPISCOP DE ANDIDA

COMENTARIU LITURGIC

Editura MITROPOLIA OLTENIEI